

сонских ложа, а међу њима: адвокат Милош Царевић, генерал и бивши маршал двора Аца Димитријевић, професор Београдског универзитета др Милан Бартош, професор гимназије Бошко Јовановић, секретар Трговачке коморе др Стева Поповић, инжењер Милош Нешић, бивши народни посланик др Милан К. Главинић и др. После или у току априлског рата у емиграцији су се нашли међу осталима и бивши министри, чиновници, новинари, професори Универзитета, као што су: Илија Шуменковић, Александар Авакумовић, Божидар Влајић, Милан Грол, Милан Марјановић и др.

¹³¹ Ову мисао потврђује и закључак садржан у извештају Одељења заштите народа (ОЗНА) од 27. новембра 1944. године. У делу извештаја посвећеном слободним зидарима за време окупације наводи се да са уласком Не-

маца у Београд „настала је велика „хајка“ на слободно зидарство и масоне“ као на „слуге међународног јеврејства и као слуге Енглеза, те за све покрете и несреће које су ратом задесиле Југославију“. Осврћући се на прогоне масона и хапшења током рата, аутор извештаја закључује следеће: „Да нису толико прогоњени одн. осуђивани, тумачи се да су успели да убеди немачке иследнике-нарочито Др. Насерштајна — да је наше слободно зидарство националног карактера и да није у својој суштини имало интернационалног обиљежја“. Исто тако, према извештају слободни зидари „за време немачке окупације у већини су се држали национално исправно. Увек су били на страни наших трију савезника, иако су, већина, познати као англофили“ (АВИИ, *не-регистрована грађа*).

L'ATTITUDE DE L'OCCUPANT ET DES QUISLING A L'EGARD DE LA FRANCMACONNERIE EN SERBIE EN 1941—1942

Dr. Nadežda Jovanović

Cet ouvrage traite du comportement de l'occupant allemands fasciste et des quislings à l'égard des anciens membres des loges franc-maçonnnes, en particulier à Belgrade au cours des années 1941—1942. On trouve tout d'abord un aperçu des principes essentiels politiques et statutaires et des règlements de la Grande Loge de Yougoslavie et de son activité d'avant guerre. On trouve également un compte-rendu de l'attitude du gouvernement Matchek-Cvetković à l'égard des franc-maçons à la veille de la guerre, des causes pour l'interdiction de l'activité des loges et pour la propagande contre la franc-maçonnerie. Après la débacle d'avril et l'occupation du pays par l'ennemi des mesures furent prises contre les adeptes des loges, mesures ayant pour but de liquider l'influence exercée par les franc-maçons, d'effrayer et de placer sous contrôle permanent leurs membres les plus éminents. De plus, les franc-maçons furent incarcérés et amenés dans des camps comme otages; ils subissaient des représailles et étaient renvoyés des services gouvernementaux comme des éléments anti-na-

tionaux et des adversaires politiques. Ils étaient considérés souvent comme étant des agents des gouvernements ang 10-américains et les initiateurs non-seulement des manifestations du 27 mars 1941, mais aussi du mouvement de la libération nationale. Dans ce contexte un règlement sur l'éloignement des services publiques d'éléments auxquels on ne peut se fier est publié le 6 août 1941. On peut estimer qu'un des exemples éclatant des manoeuvres psychologiques et idéologiques menés par l'occupant et par les quislings dans leur lutte contre les franc-maçons est sans doute l'organisation par eux de l'exposition anti-maçonne, anti-israélite et anti-communiste, laquelle a lieu à Belgrade au cours de l'automne de l'année 1941. L'étude des problèmes mentionnés se base sur le matériel des Archives de l'Institut historique militaire, de l'Archive de Yougoslavie, de l'Archive de Serbie et des archives de l'Institut historique de Belgrade, et sur des articles parus dans la presse quisling au cours de la période traitée.

ОДНОС ОКУПАТОРА И КВИСЛИНГА ПРЕМА МАСОНЕРИЈИ У СРБИЈИ 1941—1942

Тема прилога је део проблема о окупационом систему у Србији, пре свега у Београду у 1941. и 1942. години, о односу окупатора и домаћих издајника према слободољубивим и родољубивим снагама у периоду распламсавања устанка и народноослободилачког рата у Србији и борбе српског народа за национално и социјално ослобођење са Комунистичком партијом Југославије на челу. Овај рад је покушај да се осветли однос окупатора и квислинга према бившим припадницима слободозидарских ложа у Србији, претежно у Београду, од почетка окупације до краја 1942. године. Замисао да се прикаже у целини тај однос појавила се приликом рада на осветљењу једног несвакидашњег догађаја, који се у жеку окупације, у јесен 1941. године, збио у Београду. У раду на историјату припрема антимајонске и антикомунистичке изложбе у Београду, приређене од стране окупатора и квислинга, поставило се низ проблема, чије расветљавање захтева дубља истраживања и већи напор.

У квислиншкој штампи изложба је била представљена као антимајонска и антијеврејска, али време у коме је била приређена, садржај изложеног на њој материјала, као и пропаганда око ње — сведоче о томе да је једна од главних њених карактеристика била антикомунистичка, јер је својом оштрицом била усмерена против развоја устанка у Србији и против Совјетског Савеза и антихитлеровске коалиције.

У послератној југословенској историографији проблемима које разматрамо у датом прилогу скоро да није ни била посвећена пажња, изузев кратког саопштења заснованог на штампи у раду др Андрије Раденића¹ и напомене о покушају дизања изложбе у ваздух од стране скојеваца у књизи др Јована Марјановића „Београд“.²

Ради сагледавања свега што је било везано за став окупатора и квислинга према масонима, приређивања антимајонске и антикомунистичке изложбе, поступка према бившим припадницима слободозидарских ложа у Београду и низу других места у Србији користили смо пре свега архивску грађу која се налази у Архиву Југославије, у Архиву Војноисторијског института и Архиву СР Србије.³ Поред тога, искоришћена је и квислиншка штампа времена о којем је реч у прилогу и лист за немачке војнике у Србији »Donauzeitung«, а такође и нека сећања, пре свега академика Виктора Новака. Не сматрајући да смо искористили целокупну постојећу грађу и свесни могућних пропуста услед недостатка архивске грађе, покушаћемо да осветлимо бар делимично низ проблема.

Ради разумевања циљева приређивања изложбе, као и метода окупатора у поступку према једном делу српских јавних, научних и културних радника у периоду окупације земље, неопходно би било изложити и објаснити низ до данас у историографији неосветљених питања, као што су, на пример: развој и делатност масонерије у Југославији од постанка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца до распуштања слободозидарских ложа јула-августа 1940. године у жеку другог светског рата, на непуну годину дана пре напада хитлеровске Немачке на Југославију; идеолошко-политичке ставове масонерије и њену улогу у друштвено-политичком и привредном животу земље; улогу бивших припадника масонских ложа у догађајима од 27. марта 1941. године. Један од важних проблема је расветљавање односа Националсоцијалистичке партије Немачке и њених идеолога према масонерији уопште, однос према ње-

ним представницима не само у Србији него и у Хрватској, Војводини и другим областима после априлског слома.

Нисмо у стању да у једном прилогу попунимо празнине наше историографије о том проблему, пошто проучавање историје масонерије у Југославији у међуратно доба и многобројних проблема везаних за њу захтева дубља истраживања и напоре не само историчара, него и филозофа, политиколога, социолога и других научника.

У уводном делу приказаћемо развој масонерије у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и њене основне идеолошке и политичке ставове ради сагледавања узрока забране делатности слободнозидарских ложа у Југославији у жеку другог светског рата и става окупатора и квислинга према бившим припадницима тих ложа, и то пре свега у Београду.

Историјски корени масонерије воде у средњовековно доба, када су се слободнозидарске ложе и њихови чланови борили против еснафске затворености, за слободан развој капиталистичких односа у производњи, ослобођење духовног и културног стваралаштва од стега цркве и клерикализма. Прва масонска ложа била је основана у Енглеској 1717. године. Касније се масонски покрет преноси на тло европског континента, а почетком XIX века прве масонске ложе појављују се и на Балкану. На југоистоку Европе масонерија је одиграла позитивну улогу у борби против поробљавања од стране Турске и Аустро-Угарске, за уједињење Јужних Словена и за стварање њихових националних држава.⁴ Пре стварања уједињене државе Јужних Словена слободнозидарске ложе су постојале у Србији, Хрватској, Далмацији, Војводини. Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца довело је до уједињења постојећих ложа и до њиховог потчињења Великој ложи СХС „Југославија“, која је постала врховни руководећи орган целокупне југословенске масонерије. Програм и статут те ложе били су потврђени и одобрени од стране Министарства унутрашњих послова 22. јануара 1920. године.⁵ У почетку Велика ложа „Југославија“ уједињавала је рад 7 ложа са стотину и нешто више чланова, а пред њено распуштање јула 1940. године на целокупној територији Југославије руководила је радом 28 ложа и неколико њихових одељења (венчића), у којима је било преко хиљаду чланова.⁶

По статуту Велике ложе „Југославија“, основно начело југословенске масонерије било је: одбрана „слободе, самосталности и

неповредивости“ целине земље, унапређење културног и привредног развоја отаџбине, сарадња и подршка „унутрашњег реда и мира — речју, писмом и делом“.⁷ По званичним документима југословенске масонерије може се закључити да је она стајала на гледишту безусловног државног јединства, једног троименог народа који је „историјском нужношћу упућен на заједнички живот“ да је признавала и подржавала монархију са династијом Карађорђевића на челу.⁸ Масони су морали, пре свега, обављати дужности националних радника, бранилаца монархистичког уређења државе, радити на зближавању народа, њиховом узајамном упознавању и просвећивању. Чланови масонских ложа су у већини били познати јавни, национални, културни и научни радници, оснивачи или чланови управа разних патриотских, хуманитарних, потпорних друштава и удружења, као што су „Соко“, „Свети Сава“, Удружење ратних инвалида, Народна одбрана, Јадранска стража, Црвени крст, Српска књижевна задруга и слично. Многи чланови — научници и књижевници су држали предавања из историје и културне прошлости народа Југославије.

Имајући у виду циљеве масонерије, руководство слободнозидарских ложа тежило је томе да у њихово чланство укључи представнике политичког, јавног, културног и научног живота, који су својим утицајем и ауторитетом могли знатно да допринесу остварењу начела и циљева масонерије, мада су неки улазили у чланство слободнозидарских ложа из каријеристичких побуда. Поред тога, тежило се да у масонерију буде примљено што више представника индустријско-трговачких и банкарских кругова, ради постизања истих циљева и новчане подршке акција масонерије. По социјалном саставу чланство масонерије у Југославији представљали су углавном врхови банкарских и индустријско-трговачких кругова, део интелигенције (научници, лекари, адвокати, архитекти, професори универзитета и гимназија) и вишег чиновништва државних установа, пре свега министарства иностраних послова, финансија, привреде. Према подацима којима располажемо, од око 500 чланова масонских ложа у Београду крајем 30-тих година било је 111 чиновника различитих министарстава и државних установа, 39 професора Београдског универзитета, 35 лекара, 36 адвоката, 9 судија, 31 трговац, 28 банкара, 28 активних и пензионисаних министара, 28 индустријалаца, 23 представника из области уметности, 10 архитеката,

20 инжењера, 24 директора, професора и учитеља средњих школа, 7 апотекара, 2 свештеника и око 40 представника других занимања. По партијском саставу чланови масонских ложа су припадали различитим политичким странкама (Демократској, Радикалној, Самостално-демократској, Савезу земљорадника а током тридесетих година — ЈРЗ и ЈНС). Масонерија у Југославији била је противник сепаратистичких тенденција и тежњи у Хрватској, а иступала је и као непријатељ идеологије и делатности КПЈ. Главна оштрица њене делатности била је усмерена против утицаја католичке цркве и деловања клера. У унутрашњополитичком животу тежила је ублажавању српско-хрватских супротности и учвршћивању јединства земље. На спољнополитичком плану њени чланови, као представници у југословенским амбасадама (пре свега у Француској, Енглеској, Швајцарској), а такође у Друштву народа и у другим међународним организацијама, деловали су на јачању позиција Југославије и њене повезаности са западним великим силама у сузбијању реваншистичких тежњи фашистичке Италије, Мађарске и Бугарске, чиме, у неку руку, може да се схвати антифашистички став југословенске масонерије, посебно њеног хрватског дела, који се борио против аспирација Италије на Јадрану.

Тесно повезана са врховима југословенских политичких и привредно-финансијских кругова, са двором и монархијом, масонерија у Југославији је изражавала и заступала погледе тих врхова на државно уређење, заступајући истовремено и принципе и ставове грађанске демократије и парламентаризма. Услед сложености односа у Краљевини СХС, а затим у Краљевини Југославији, унутрашњих противречности, разнородности самог састава чланства слободнозидарских ложа, а и низа других појава и утицаја, у пракси је југословенска масонерија одступала од идеја либералног демократизма, подржавајући и непарламентарне режиме, као што је био случај подршке успостављања диктатуре краља Александра од 6. јануара 1929. године. Успостављање диктаторског режима било је схваћено као једини пут у спасавању земље од распада. О противречности и одступању од неких начела слободнозидарске идеологије сведочи и то што су неки од њених чланова били оснивачи или идеолози и профашистичких организација, мада су се представљали као националистички или југословенски оријентисани. Масон и публицист Нико Бартуловић је

био један од оснивача Орјуне; један од виших масонских руководилаца, банкар и близак пријатељ Николе Пашића, Дамњан Бранковић — био је у Главном одбору СРНАО-а; десна рука Димитрија Љотића у „Збору“ био је бивши масон Милосав Васиљевић, инжењер и професор Београдског универзитета. Могло би се закључити да је југословенска масонерија проводила идеје југословенства и национализма у оквиру државотворности пре свега србијанске буржоазије, чији су представници стајали на челу слободнозидарског покрета у Југославији, а пошто је у својим редовима имала и велики број хрватских представника — била је толерантна и не тако крута у пропаганди тих идеја. Као и у другим западноевропским земљама, она је представљала у неку руку кохезиони елемент грађанског друштва, а њене ложе биле су својеврсни клубови који су уједињавали представнике виших слојева политичких, државних, привредних и научно-културних кругова и установа тог грађанског друштва, везаних за западноевропску парламентарну демократију. Услед тога, значај масона је био пре свега у томе што су они били представници одређене класе, којој су припадали по социјалном пореклу, политичким и идеолошким погледима а делујући у име те класе нису били нека наткласна или ванкласна организација.

Имајући у виду основне програмске и идеолошке принципе и друштвену делатност масонерије, а уз то и познајући њено чланство, владајући режими у Југославији током двадесет година не само да нису забрањивали њен рад, него су се користили услугама масона, њиховим везама и положајима. Масонска делатност није била забрањена после успостављања диктатуре 6. јануара 1929. године, мада је програм Велике ложе „Југославија“ имао јасно обележен политички карактер. Током 20-тих и 30-тих година представници слободнозидарских ложа су чланови врховних државних и привредних установа (Народна скупштина, Сенат, министарства), као и научних и просветних институција (академије наука, универзитети, гимназије). Улога масонерије у друштвено-политичком животу 30-тих година постаје све виднија и утицајнија (у борби против конкордата, за закључење српско-хрватског споразума). После слома Француске и успостављања нацистичке хегемоније на континенту, настаје преокрет у односу према масонерији и у Југославији, као непосредан одраз настале међународне ситуације, пре свега стања југословенско-немачких односа.

У тежњи за све тешњим повезивањем са хитлеровском Немачком, влада Краљевине Југославије одлучује се на ликвидацију масонских ложа, а тиме и уклањање утицаја масона на јавни и политички живот. Циљ тог преокрета био је да се докаже хитлеровском руководству Трећег Рајха да југословенска влада има пријатељске намере, да жели да отклони све што би могло сметати успостављању пријатељских односа са Немачком и закључењу југословенско-немачког пакта. Југословенским водећим политичарима били су добро познати погледи Хитлера и његових следбеника на масонерију. Вођство немачких национал-социјалиста у тежњи за освајањем света и остварењем реваншистичких аспирација видело је главног непријатеља у болшевизму и марксистичкој идеологији, а такође и у буржоаској демократији и парламентаризму. Ако су у болшевизму Хитлер и вођство Националсоцијалистичке партије видели „гносно јудејско учење светске травље“ и спровођење „ђавољих метода његовог ширења“, буржоаски парламентаризам је био представљен као „трули систем“, „скупина трулих интелектуалних нула“, која задовољава „мутне духове“ и јавља се као инструмент јеврејства,⁹ погодно тло за продирање болшевизма у Европу. „Демократија на наше очи подрива европске државе“, — говорио је Хитлер пред немачким Рајхстагом јуна 1940. године, — „претвара њих у унутрашње несигурне у оцени постојећих опасности и пре свега парализује сваки одлучни отпор. Она је тај канал преко којег болшевизам усмерава свој отров у поједине земље...“¹⁰ Јевреји су били представљени као „шампиони“ демократије, који су се увукли у све поре друштва, владају у идеологији, култури, издавачкој делатности, држе у својим рукама финансијску моћ демократских држава. И масонерија је, према нацистичкој теорији, била оруђе Јевреја у њиховој тајној работи, усмереној на постигнуће владавине над светом, и пошто је повезана снажним међународним везама, укључивала је у своје редове више кругове буржоаско-демократских држава, представљајући плутократију капиталистичке монополије. У слободном зидарству Хитлер је видео „изврстан инструмент борбе“ Јевреја за постигнуће својих циљева, као и то да руководеће класе и високе економске сфере буржоазије „увучене у масонску мрежу“ постају „несвесни плен“ јеврејства.¹¹

У једном од разговора с Раушнингем Хитлер је изјавио: „Можемо постојати са-

мо ми или слободни зидари или црква. Али, никада двије ствари у исти мах. Католичка црква је то схватила. Али ми смо јачи и ми ћемо уништити колико католичку цркву, толико слободно зидарство“.^{11a} Готово су сви Хитлерови говори били проткани мржњом према западној демократији, приказиваној као плутократија, угњетач народа, масонска владавина и међународно јеврејство и комунизам.¹² Хитлеровски идеолог Алфред Розенберг такође је сматрао да су масони за хуману грађанску демократију, за човека, да руше границе међу људима, иступају против цркве, вуку за собом и марксисте. Позивао је да се сруши пољско-чешко-француски клуб, ложа, савез.¹³ Као аргумент за потребу борбе против масонерије наводио је и то да масони дају права и црцима у САД, који ће, као пуноправни грађани, постати комунисти и срушити режим у САД.¹⁴ Нацистичка галама против масонерије значила је борбу против немачке либералне масонске буржоазије, против помирљивости и сарадње Штреземановог типа, против демократије.

Хитлер је гонио комунисте, Јевреје и масоне, а Мусолини се специјализовао на гоњењу масона као француских људи. У Италији „Велика ложа Италија“ («Grand Orient d'Italie») била је затворена новембра 1925. године. Прогони масона у Италији су изазвали протест југословенске масонерије већ новембра те године. Фашистичка влада 19. октобра 1926. донела је декрет о забрани делатности масонерије у Италији.¹⁵ Јуришајући од краја 1925. године против Француске, фашисти су прогањали масоне као експоненте демократије и грађанских слобода. Према фашистичком схватању, масони су желели стварање Балканског Локарна 1926. године, кварили су југословенско-италијанске односе, хушкали Југославију против Италије, водили Француску против фашизма.¹⁶ За Мусолинија Француска је увек била „антифашистичка и масонска“.¹⁷ И касније италијанска фашистичка влада је приписивала масонерији борбу против Осовине, против завојевачких потеза хитлеровске Немачке, као што је био случај са путем председника бугарског парламента Машанова у Париз и Лондон у лето 1939. године, или са антинемачким расположењем загребачке јавности после напада на Пољску.¹⁸

Имајући у виду однос вођства нацистичке партије у Немачкој према масонерији као представнику прозападне демократије и једног од непријатеља тоталитарног фашистичког система у Немачкој, вла-

да Цветковић—Мачек иступа против слободнозидарских ложа у земљи. Ту климу искоришћује и отворено напада масонерију Антон Корошец, председник Сената. Поп Корошец је био познат као давнашњи непријатељ слободног зидарства. У политичким круговима земље знало се да је за Корошца масонерија била „дрвена крпа“, а да је он сам њен фанатични противник.¹⁹ У поруци словеначком народу поводом нове 1940. године Корошец је напао масонерију изразивши чуђење што слободно зидарство у Југославији „долази до све већег уплива у јавности“ и окарактерисавши ту појаву као „неспремност и опасност“ за земљу. Позвао је на будност, пошто је масонерију заједно са комунизмом и јеврејством назвао црним кртицама.²⁰ Та порука је изазвала реакцију Управног већа Велике ложе „Југославија“, које је 3. јануара исте године на својој седници одлучило да изиђе у јавност са критиком Корошчеве изјаве као грубог напада и инсинуације која нема основа и не може бити доказана.²¹ О Корошчевим ставовима према масонерији били су добро обавештени и представници немачке амбасаде у Београду. Када је јула 1940. године Антон Корошец постао министар просвете у влади Цветковић—Мачек, то наименовање је било протумачено као потреба да просветом руководи једна конзервативнија личност. Из извештаја немачког посланика у Београду фон Херена, послатог септембра 1940. године у Берлин, види се да је Корошец свој улазак у владу намеравао да повеже са усвајањем од стране владе његових планова против Јевреја и масона. Немачки посланик је у вези са том Корошчевом намером, о којој је био обавештен, у извештају закључио да би чак евентуални долазак Корошца на чело нове владе одговарао Немачкој, јер Корошец „из убеђења води борбу против Јевреја, масона и комуниста, да би водио политику у интересу Осовине.“²²

Почетком јула 1940. године антимаасонска пропаганда је добила карактер одређене кампање. Први је иступио надбискуп Степинец, који је, у проповеди у Марији Бистрици 6. јула, изједначио делатност слободних зидара са деловањем Коминтерне и комуниста и окривио их да трују хрватски народ и гурају га у беду и пропаст.²³ У акцију је ступила и штампа. Часопис „Сигнал“, чији је главни уредник био Стеван Клуић. Од 1925. године је службеник Централног пресбирора при председништву владе. Као аташе за штампу службовао је по разним местима у иностранству. У Чехословачкој је био претресен од стране

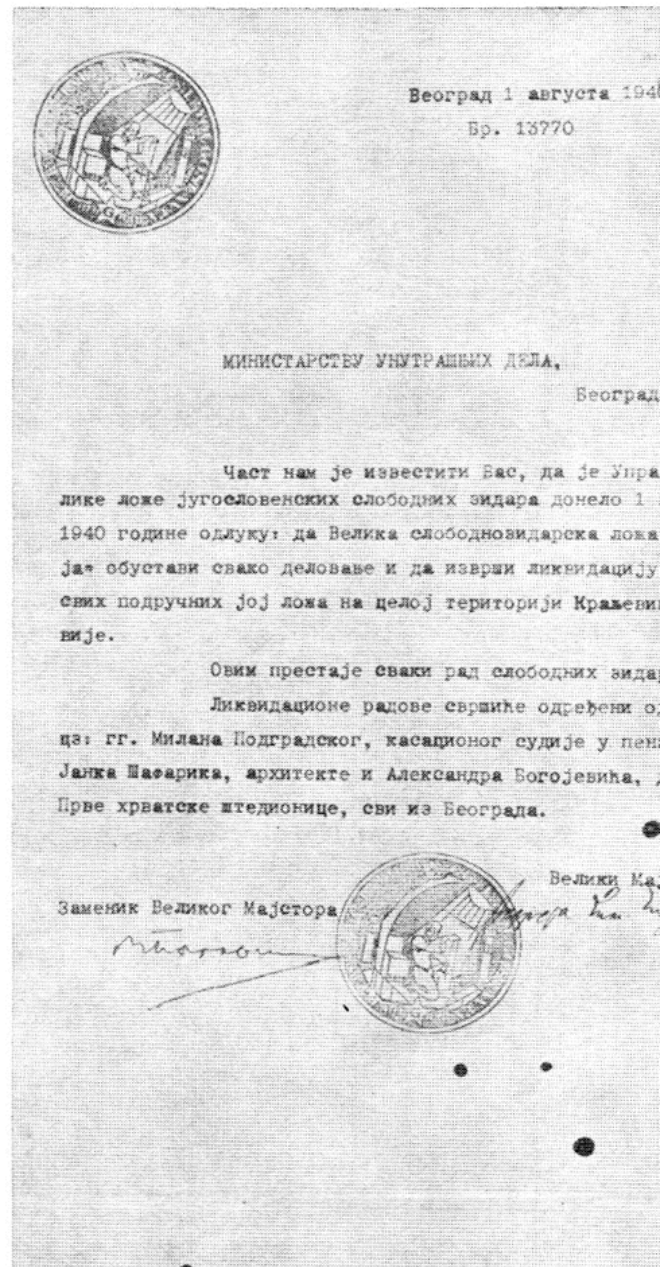
чехословачке обавештајне службе. Том приликом код њега су била нађена тајна документа. Отпуштен је из државне службе. Затим се настањује у Берлину. Због превара протеран је и из Немачке. У Београду се придружује др Лазару Прокићу. Формирају групу „Сигнал“. Ради за Немце.^{22а} Он објављује 1. јула чланак „Масонерија кроз историју“. У чланку је окривио масонерију да подрива и разара државе, припрема револуције, диже буне, осуђује краљеве и царе на смрт, проповеда безбожје и слободу мисли. Клуић је поновио те мисли и у чланку „Историјат масонерије“, у коме је изнео и такве оптужбе против масонерије као што су: помоћ у стварању Мађарске Совјетске Републике, подршка револуционарним штрајковима у Италији 1919—1920. године, стварање Шпанске Републике 1931. године, организација марсејског атентата на краља Александра 9. октобра 1934. године.²⁴ У јулу антимаасонску кампању распиреује и владин орган „Време“, у којем посебну активност у том правцу показује Данило Грегорић, бивши припадник Љотићевог „Збора.“ Он је у Београду успоставио присне односе са немачким послаником фон Хереном, често га је посећивао и добијао од њега савете и упутства. У име Љотићевог „Збора“ 1939. године, Грегорић је присуствовао партијском конгресу Националсоцијалистичке странке у Нирнбергу.²⁵ Касније, новембра 1940. године, по налогу председника владе Драгише Цветковића, Грегорић је два пута службено посетио Берлин, где се састајао са шефом немачког Министарства спољних послова Рибентропом и другим политичким личностима.²⁶ По сопственом признању, Грегорић је, са одобрењем председника владе Цветковића, написао чланак „Масони“ и објавио га у листу „Време“ 2. јула 1940. године. У чланку је захтевао да слободни зидари буду ликвидирани како би био „положен крај владавине слободног зидарства“, уклоњени из друштвено-политичког живота и забрањена делатност њихових ложа.

Током јула—августа 1940. године „Време“ објављује велики број написа чији су аутори познати противници демократије и парламентаризма, поборници југословенско-немачког зближавања и кидања свих веза са Француском и Енглеском. Поред Клуића и Грегорића, најактивнији у борби против масонерије били су и др Лазар Прокић, бивши члан Радикалне странке,

члан уредништва радикалског органа „Самоуправа“ и часописа „Словенски Југ“,²⁷ и инжењер Милосав Васиљевић, који је од 1929. до 1938. године био члан масонске ложе „Побратим“ у Београду. Године 1936. Васиљевић се приближио Љотићевом „Збору“, постао је његов присталица и један од идеолога тог фашистичког покрета, ангажујући се у борби против демократског уређења и утицаја масонерије. Од 1937. године он је одржавао везе са немачким аташеом за штампу Мителхамером. У опису његовог живота и делатности, који се налази у архиви Недићеве владе у Војноисторијском институту, између осталог пише: „Непомирљив је антикомунистички борац, а познајући добро и закулисне радње Јевреја и масона исто тако је и непомирљив непријатељ и једних и других“.²⁸ И сам Димитрије Љотић у низу својих брошура и написа у „Билтену“ у новембру 1940. године, уз проповедање фашистичке идеологије и борбе против демократије и комунизма, иступао је као непријатељ слободног зидарства. Један од циљева „Збора“ Љотић је видео у борби против јеврејског и масонског утицаја.²⁹

Написима у „Времену“ придружили су се клерикални „Словенец“ и загребачки листови „Обзор“, „Хрватска стража“, „Загребачки лист“. У броју од 24. јула „Словенец“ је штампао чланак „Подмукле силе“, у коме је изнео штетан рад масонерије у Југославији и позвао на сузбијање слободног зидарства, које проповеда „крваву револуцију, анархију и непрекидан немир...“ уместо реда, мира и народног препорода. У чланку посвећеном улози католичке цркве међу Хрватима, загребачки „Обзор“ 17. августа износи став да су главни непријатељи цркве марксистички агитатори, југомасонерија и великосрпска концепција. „Загребачки лист“ у броју од 16. августа објавио је чланак „Ваља што пре одбаци масонску губу“, у којем је оштро напао утицај масонерије у друштвено-политичком и привредном животу. У том погледу није заостао ни „Билтен Југословенског антимарксистичког комитета“, који је у броју од 10. септембра у чланку „Улога масонерије“ окривио слободне зидаре за наводно антихришћанство и анационализам и да је масонерија ставила своју интелектуалну снагу у службу „материјализације нашег друштва и планског ширења комунизма“, да помаже марксистичку пропаганду и финансира је. Захтевала се одлучна ликвидација масонерије „скупно и појединачно“.³⁰

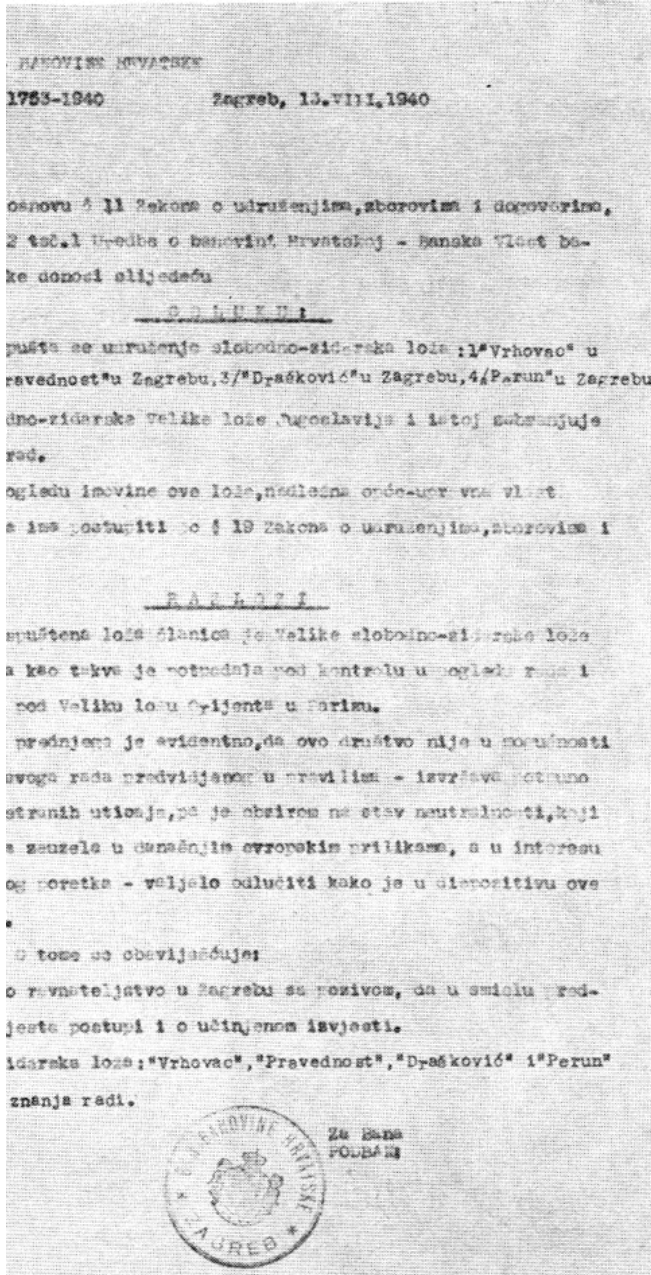
Све што се пребацивало масонерији у Југославији могли бисмо свести на неко-

Одлука Управног већа Велике ложе Југославије о престанку рада Ложе.

Décision de la direction de la Grande Loge de Yougoslavie sur l'arrêt des activités de la loge.

лико констатација. Она је оптуживана за наводни антinationални рад, који води катастрофи земље, као што се већ догодило у Чехословачкој и Француској (за окупацију прве и пораз друге окривљавани су искључиво масони). Тај анационални рад се приказивао на основу општих ставова о припадности југомасонерије међународној масонској интернационали и потчињености њеног деловања масонским цен-

Одлука бана бановине Хрватске Ивана Шу-
башића о забрани рада и распуштању ма-
сонских ложа у Загребу

Décision du «ban» de la «banovina» Croate Ivan
Šubašić sur l'interdiction de travail et le licen-
ciement des loges maçonniques à Zagreb.

трима у Француској и Енглеској. Масоне-
рији се пребацивало да потчињава југосло-
венску привреду циљевима међународног
капитала, који се налази у рукама Јевреја,
чиме делује против интереса националне
привреде. Што се тиче рада масонерије у
унутрашњополитичком животу и на пољу
научне и културне делатности, њени про-

тивници су окривљавали припаднике сло-
боднозидарских ложа за подршку парла-
ментаризму, који је неспособан да земљу
изведе из многобројних тешкоћа. Сем тога,
писало се и о улози масонерије у закљу-
чењу српско-хрватског споразума и да
због њеног уплива влада Цветковић—Ма-
чек не води решавању унутрашњополитич-
ког сукоба, јер масонерија подрива једин-
ство земље и онемогућава спровођење неут-
ралне политике на међународном плану.
Масонерији се као велика кривица припи-
сивало и разбијање духовног јединства на-
рода, васпитавање омладине у непоштова-
њу према националним осећањима, тради-
цији, религији, уношење немира у омла-
динске и студентске масе и подршка ко-
мунистичкој идеологији. Професори Бео-
градског универзитета су били отворено
оптужени да су Универзитет претворили у
тврђаву комунизма пропагирањем либерал-
нодемократских идеја, чиме су стварали
основу за прихватање и комунистичке иде-
ологије.

Борба против масонерије се није огра-
ничила на написе у штампи. У јаку анти-
масонске кампање, влада Цветковић—Ма-
чек је предузела низ мера судског карактера
у циљу онемогућавања рада масонских ло-
жа. Први корак у том правцу била је за-
брана од 13. јуна излажења полумесечне
ревије за културна, социјална, привредна
и политичка питања „Видици“, која се, не
без основа, сматрала органом београдске
масонерије. У том часопису су сарађивали
многи угледни јавни и научни радници,
који су припадали разним масонским ло-
жама у Београду, као што су: власник и
издавач Грга Бригљевић, уредник и одго-
ворни уредник Милан Марјановић, сарад-
ници: професори Београдског универзитета
Васиљ Поповић, Милош Ђурић, Јован Ер-
дељановић, Ђура Ђуровић, Радоје Кнеже-
вић, Иван Ђаја, Виктор Новак и др.³¹

Нешто касније, у августу, било је забра-
њено излажење културно-политичко-еко-
номског часописа „Британија“, органа ен-
глеске културне пропаганде у Југославији.
У редакцији тог часописа, као њени чла-
нови или сарадници, били су масони —
професори Владимир Ђуровић, Васиљ По-
повић, Душан Стојановић, Владета Попо-
вић и други.³² Поред тих забрана, биле су
предузете и судске забране делатности ма-
сонских ложа. У просторијама Велике ло-
же „Југославија“ (седиште ложе је било у
тадашњој Гарашаниновој улици број 8) био
је у јулу извршен претрес, а полицијски
органи су претресли и станове појединих
виђенијих чланова ложа и запленили ма-

теријале нађене код њих.³³ Те мере су довеле до тога да је вођство Велике ложе, што значи — и целокупне југословенске масонерије, изузимајући јеврејске ложе (Бени Берит и друге), не очекујући званични акт владе и у договору са чланствима ложа који су имали утицаја у појединим владиним органима, објавило распуштање Велике ложе „Југославија“ и престанак деловања слободозидарских ложа у Југославији. У распису који је „велики мајстор“ Велике ложе Андра Динић послао свим савезним ложама и чланству стоји да је „под притиском данашњих прилика“ Велика ложа 1. августа 1940. године морала донети одлуку да обустави рад у „свим радионицама“ које делују под њеном заштитом, мада је то „тешка одлука“ на коју су је натерале прилике.³⁴ О самораспуштању ложа био је послан акт и Министарству унутрашњих послова.³⁵

Органи полиције 14. августа су извршили претресе и у просторијама загребачких ложа, на основу одлуке бана Ивана Шубашића од 13. августа.³⁶ У образложењу забране деловања хрватских, пре свега загребачких ложа стајало је да се Велика ложа „Југославија“, у чије чланство спадају и загребачке ложе, налазила под контролом Велике ложе „Оријент“ у Паризу, због чега не може свој рад да врши „потпуно независно од страних утицаја, што не одговара ставу неутралности“ и „интересима државног поретка“.³⁷ Током августа, претпостављамо, биле су затворене ложе и у осталим местима земље, мада о томе не поседујемо документа. Забрана рада слободног зидарства и затварање ложа није довело и до престанка антимагонске хистерije. Напротив, она се појачала у периоду август—октобар 1940. године. Захтевало се да се влада не зауставља на првом кораку, већ да иде даље, то јест да уклони бивше припаднике масонских ложа из свих државних, просветних, хуманитарних и националних установа и удружења.³⁸

Гоњење масона служило је влади Мачека—Цветковића као доказ да је фашистичка и да не треба да је нико дира из Берлина и Рима.³⁹ За југословенску владу прогони масонерије значили су и то да је она за Италију, да „чини љубав Дучеу“ и да ће спровести економске реформе. Није случајно да је италијанска влада дала широки публицитет затварању масонских ложа у Југославији јула—августа 1940. Тако је лист „Polo di Roma“ 6. јула писао о забрани масонских листова „Видици“ и „Нова Ријеч“, а „Gornale d'Italia“ 1. августа — да су југословенски масони против

економских реформи и да се надају у подршку Москве.

Током времена та пропаганда се претворила у антисемитску кампању, а деловање масонерије непосредно се приписивало утицају Јевреја, што је имало за циљ распиривање антисемитизма и доказивање да је масонерија опасна као полуга међународног јеврејства уз истовремено појачање антикомунистичке хистерije, пошто се комунизам приказивао као друга масонска полуга.⁴⁰ Ако је у јулу 1940. године антимагонска пропаганда (а затим и забрана делатности масонерије) била превентивна мера ради отклањања немачких приговора и претњи, с временом се она уклопила у немачку пропаганду и постала њен саставни део на југословенском тлу, добивши антисемитску и антикомунистичку усмереност. Домаћи непријатељи демократије и трубадури „новог поретка“, то јест фашистичког, државног уређења по узору на хитлеровску Немачку, понављали су ставове и погледе националсоцијализма и Хитлера.

Антимагонска пропаганда и забрана делатности југословенске масонерије падају у време када су у низу западноевропских земаља били донесени и специјални закони против масона, који су већ били изложени прогонима. У лето 1939. године, после победе Франка у Шпанији, био је донесен закон о прогањању масона.⁴¹ У вишијевској Француској клерикалци и реакционари су у лето 1940. године настојали на доношењу закона против масона, а маршал Петен је њих прогањао и отпуштао из службе.⁴²

Мере окупатора и квислинга против бивших припадника масонских ложа априла—августа 1941. године

После пораза Југославије и окупације земље, међу мерама против патриотских снага биле су и оне које су усмерене против оних политичара, друштвених и јавних радника које су Немци сматрали организаторима и подстрекачима демонстрација од 27. марта.⁴³ Ускоро после образовања комесарске управе Милана Аћимовића, на захтев Немаца била је образована специјална комисија ради испитивања узрока и одговорности за 27. март. Међу члановима те комисије, поред пуковника Танасија Динића, заменика комесара за унутрашње послове, и првог Аћимовићевог заменика Ђорђа Перића, били су помоћник управника града Београда и један судија, као и двојица некадашњих припадника слободозидарских ложа у Београду, а касније непријатеља масонерије и активних чланова

ва Љотићевог „Збора“ — комесари Мило-сав Васиљевић и Стеван Иванић.⁴⁴ Заједно са низом политичара и јавних радника ухапшено је и неколико бивших масона. То су били професор Београдског универзитета Виктор Новак, бивши председник Сената Љубомир Томашевић и адвокат Славко Дуканац.⁴⁵ Према усменој изјави академика Виктора Новака, он је био ухапшен 21. априла од стране Гестапоа и као талац спроведен у затвор у Александровој улици број 5, а 28. априла, заједно са таоцима протом Богићевићем и председником Фиде Никодијем Богдановићем, био је одређен за стрељање, пошто је у то време убијен, код Железничке станице, немачки војник.⁴⁶

Поводом хапшења низа професора Београдског универзитета априла месеца (пored Виктора Новака, били су ухапшени редовни професори Филозофског факултета др Антон Билимовић и Техничког факултета инж. Јаков Хлитчијев, ванредни професори Филозофског факултета др Владета Поповић и др Петар Струве), ректор Београдског универзитета се 15. маја обратио Министарству просвете дописом у коме су се наводила имена ухапшених професора, који су „од стране немачких војних власти у Београду ухапшени, а по сазнању неки од њих спроведени за Немачку у Грац“. Том приликом Министарство је било замољено, пошто Универзитету „нису уопште познати разлози због којих су наведени г.г. професори ухапшени“, да издејствује код немачких власти њихово пуштање „ради обављања њихових редовних послова на факултету, уколико немачке власти немају нарочитих разлога да их и даље држе као заробљенике“.⁴⁷ Није на одмет напоменути да су у Загребу у скоро исто време, после проглашења НДХ 10. априла, били похапшени многи бивши припадници загребачких слободнозидарских ложа (Хинко Кризман, Станоје Михалцић, Станко Шврљуга и други познати јавни и научни радници), од којих је већина била спроведена у логоре у Градишки и Јасеновцу, а затим у Грац.⁴⁸

Истрагу над бившим масонима водио је оберштумбанфирер Ханс Рихтер, магистар филозофије. По речима академика Виктора Новака, Ханс Рихтер је добро познавао историјат и идеологију масонерије, показао је интересовање за њену делатност у Југославији, распитивао се о личностима које су припадале вишим масонским степенима, тражио је спискове масона и архиву ложа.^{48a} Према изјави Виктора Новака, немачко посланство у Београду сакупивши

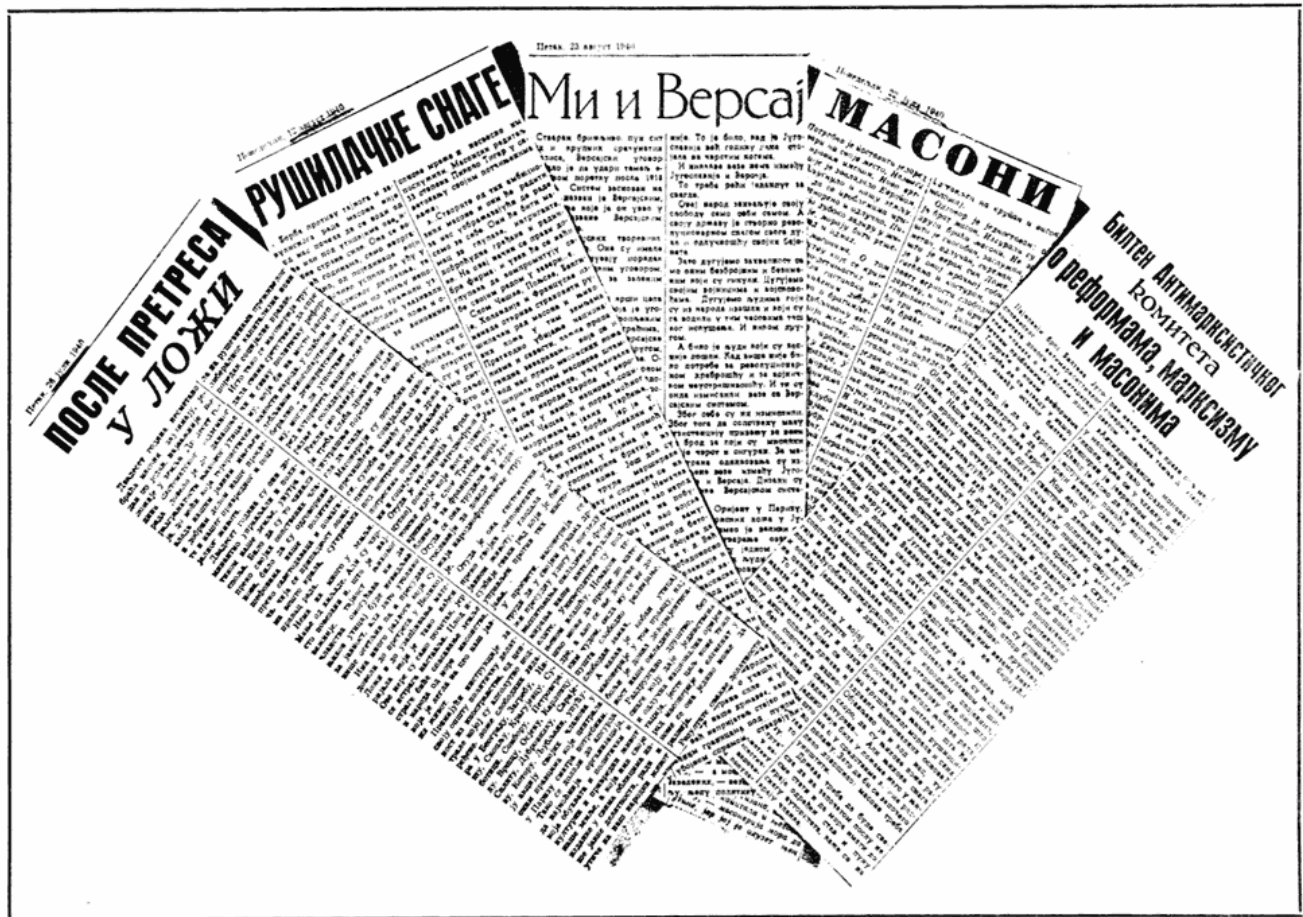
пре рата више од 100.000 денунцијација против масона, пратило је припаднике слободнозидарских ложа. О интересу који су Немци показали према раду југословенске масонерије сведоче и материјали немачког посланства у Бечу, из којих се види да је 1938—1939. године немачка обавештајна служба веома пажљиво пратила рад и кретање како појединих масона тако и ложа у Југославији и њихове везе са иностранством.⁴⁹ На основу података сакупљених још пре рата Гестапо је контролисао масонску делатност. После окупације Југославије, Гестапо је држао под присмотром станове водећих личности масонерије.⁵⁰

Априлско хапшење је унело страх и на-терало је многе припаднике бивших политичких странака, грађанске политичаре и јавне раднике да се повуку и заузму став ишчекивања из бојазни да не доживе исту судбину. Већина се пасивизирала и није желела да сарађује ни са ослободилачким покретом, ни са квислинзима и окупационим властима, а део је био дезоријентисан и притешњен сазнањем безнадности услед брзог напредовања Немаца кроз совјетску територију после 22. јуна, док су трећи тражили начина и излаза из ситуације, успостављајући везе са појединим комунистима и пружајући покрету отпора у самом Београду велику помоћ. Неопходно је нагласити то да се већина представника грађанских партија и јавних и научних радника није одазвала позивима комесарске управе да се активно укључи у рад на организацији „новог поретка“. Међу њима је било много припадника бивших масонских ложа у Београду.

Комесарска управа Милана Ађимовића у периоду мај—август 1941. радила је на прикупљању података, евидентирању и састављању картотеке бивших припадника слободнозидарских ложа.⁵¹ У мају је Министарство унутрашњих послова упутило свим подручним органима у Србији распис у коме је захтевало „да се од свију државних чиновника и службеника свију ресора прикупе подаци о расној припадности и везама са ложама слободних зидара“.⁵² Мада су спискови слободних зидара састављани још пре рата (у јеку антимасонске кампање 1940. године, а немачко посланство у Бечу поседовало их је и пре тога, 1939. године) и мада су били познати као апокрифни спискови, на основу којих су у редове масонерије биле сврстане и личности које са њом нису имале везе (Бранко Чубриловић, управник града Београда Драгомир Дринчић, професор Слободан Јовановић и други), посао на картонирању масона про-

дужио се до септембра 1941. године, када је био преузет од стране Министарства унутрашњих послова владе генерала Милана Недића. Тако је у петнаестодневном извештају тог Министарства од 15. октобра 1941. године стајало да рад „на даљем евидентирању јевреја, масона и цигана“ није завршен.⁵³ Исто Министарство је 6. новембра захтевало да, Управном одељењу тог Министарства, Одељење за државну заштиту достави списак службеника ресора Министарства унутрашњих послова

бивши председник Управе за заштиту индустријске својине Радмило Цукавац, чиновници Народне банке Димитрије Ђурић и др Момчило Мокрањац (шеф одељења те банке), бивши директор Београдске општине Ђура Буровић, редитељ Народног позоришта Рудолф Ертл, професори Београдског универзитета Михајло Чубински и Богић Р. Кнежевић, бивши начелник одељења у Министарству социјалне политике Љубомир Хофмановић, бивши шумарски саветник Министарства народне привреде

Факсимил чланака антимасонске садржине из београдских новина

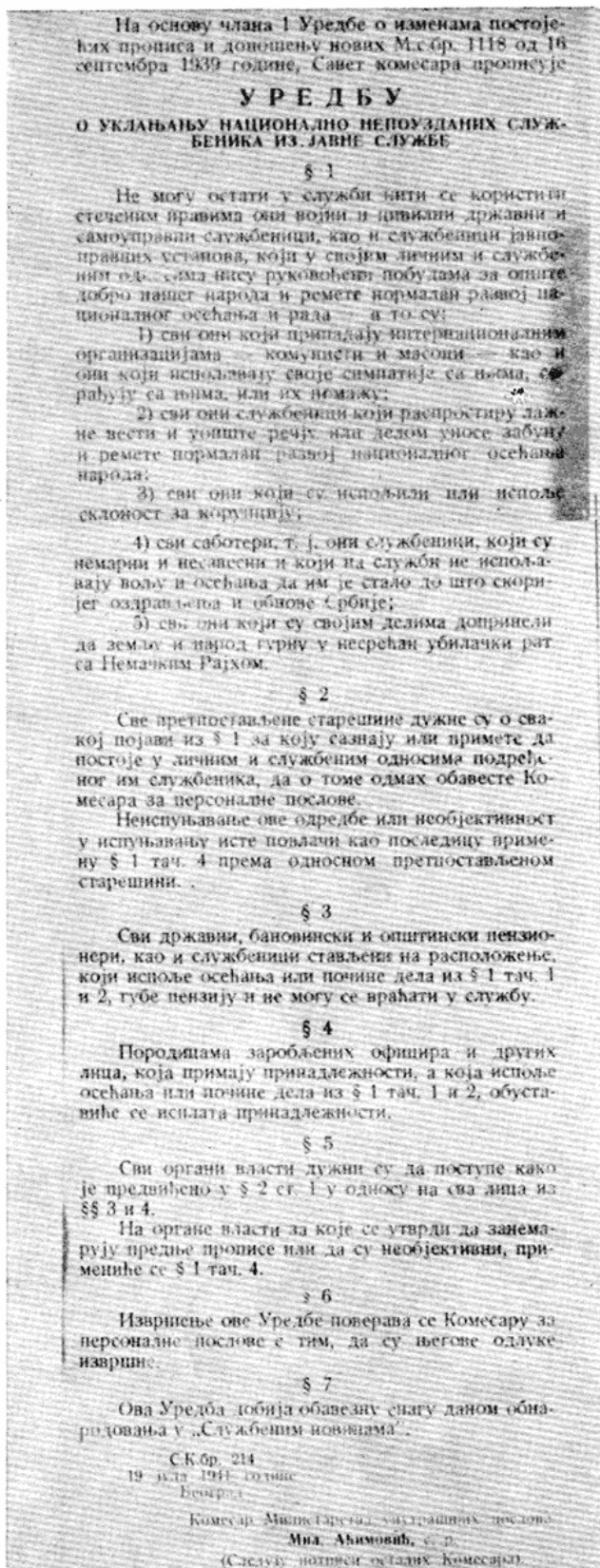
Fac-similés des articles parus dans la presse de Belgrade de contenu anti-maçonnique

„који су припадали масонској или комунистичкој организацији“.⁵⁴ Истовремено са радом на картонирању, многим службеницима и чиновницима државних установа, судских органа и просветних институција, током априла 1941. године, биле су послане анкете у којима је, поред личних података, морало бити наведено да ли припадају којој ложи или одржавају везе са масонима. Такве анкете су добили многи чиновници и пензионисани службеници, а међу њима:

инж. Љубомир А. Марковић, инж. у Министарству грађевина Јован Ж. Ранковић, судија Округног суда у Београду Миодраг М. Маринковић и други.⁵⁵ У вези са анкетирањем службеника и слањем података о припадности масонској ложи или јеврејској националности (на основу наредбе Војног заповедника Србије од 30. маја 1941.) интересантна је изјава тадашњег ректора Београдског универзитета Петра Мицића, дата редакцији листа „Општинске новине“ пово-

дом чланка „Београдски универзитет“, објављеног 6. јула у том листу. У чланку је Мицић био назван чланом масонско-јеврејског тријумвирата на Универзитету. Мицић у изјави редакцији листа одлучно одриче да је Јеврејин и истовремено тврди да није припадао „ниједној ни страниј ни домаћој масонској ложи и организацији, нити... стајао у каквим везама и односима са њима“, а његово довођење „у везу са јудео-масонско-комунистичком организацијом је повреда најелементарније истине, етике и морала.“⁵⁶

После избијања устанка у Србији, окупатор и квислиншке власти, у тежњи не само да осујете могућност подршке народноослободилачког покрета од стране београдске интелигенције и политичких личности, него и да привуку на сарадњу већи део интелигенције, државне службенике, јавне и научне раднике, како би их искористили у борби против устаничког покрета у Србији — у лето 1941. године нису предузимали масовна хапшења у тим круговима. Настојања немачког министра иностраних послова фон Рибентропа, крајем јула и током августа, на прогонима такозване „српске завереничке групе“ (то јест оног дела српске буржоазије који је учествовао у пучу 27. марта и сматрао се као проенглески настројен, а за који су Немци мислили да учествује и у организовању устанка у Србији) једно време нису имала ефекта пошто су представници немачког Министарства иностраних послова у Београду, пре свега Бенцлер, заступали у то време мишљење да би истовремени „оштри иступ против комуниста и завереника, а тиме, нужно, такође и против националне српске интелигенције, довео места до српско-комунистичког јединства“.⁵⁷ Видећи да та настојања нису дала позитиван резултат, пошто су наишла на пасиван или отворен отпор већине познатих и уважених представника српске и београдске интелигенције, окупационе и квислиншке власти предузимају низ мера не само ради заплашивања, него и одстрањивања из службе непоузданих службеника. Као прва од тих мера је било доношење 6. августа 1941. године Уредбе о уклањању национално непоузданих службеника из јавне службе.⁵⁸ Сагласно тексту те уредбе, из службе су морали бити протерани „војни и цивилни државни и самоуправни службеници, као и службеници јавноправних установа, који у својим личним и службеним односима нису руковођени побудама за опште добро нашег народа и ремете нормалан развој националног осећања и рада...“ Међу такве,

Уредба о уклањању национално непоузданих службеника из јавне службе

Décret sur le licenciement des employés peu sûrs au point de vue nationale des services

по члану 1. Уредбе, спадају: „Сви они који припадају интернационалним организацијама — комунисти и масони — као и они који испољавају своје симпатије са њима, сарађују са њима или их помажу“, то јест „сви они који су својим делима допринели да земљу и народ гурну у несрећан убилачки рат са немачким Рајхом“. Сагласно том пропису Уредбе, власти су биле дужне да одмах обавесте комесара за персоналне послове Танасија Динића о појавама наведеним у чланку 1. Уредбе, а сваки такав службеник био би стављен на располагање, а ако је већ био пензионер, губио је право на пензију и није могао да се запосли.⁵⁹

По члану 1. Уредбе, масони су изједначавани са комунистима, чиме је било дато на знање да су опасни и непријатељски елементи и да ће се према њима поступати са свом строгошћу. Мада је комесарска управа Милана Аћимовића донела ту уредбу, њено примењивање је почело у време када је била образована влада генерала Милана Недића.

*Приређивање антимасонске
и антикомунистичке изложбе*

Поред наведених мера, комесарска управа је од јуна 1941. године радила на остварењу идеје о организацији једне изложбе која би имала да одигра значајну улогу у пропаганди антикомунизма и антисемитизма и да изврши психолошки притисак на становништво Београда и Србије у периоду када је устанички покрет у Србији узимао све више маха. Мада посао на комплетирању картотеке масона није био завршен, одсек за странце и пододсек за масоне, Јевреје и Цигане Одељења државне заштите Министарства унутрашњих послова, 30. јула 1941. године, саопштавао је у свом месечном извештају да је картотека масона „устројена и комплетирана“, а да Министарство „има сазнање да ће у Београду 23. августа тек године бити отворена масонска изложба“.⁶⁰

У документима у штампи се изложба која је припремана у Београду називала час као антимасонска, час као антикомунистичка, а час као антимасонска, антикомунистичка и антијеврејска. За разлику од других изложби организованих у неким европским земљама током 1940. године, београдска изложба је требало да прикаже не само рад масонерије, него делатност представника трију међународних интернационала, како су називани у пропаганди комунисти, масони и Јевреји, тако да та изложба није носила искључиво антимасонски карактер. Њен циљ је био: прика-

зати наводни рушилачки, антинационални и штетан рад масонерије, КПЈ и Јевреја, као представника трију интернационала и главних непријатеља Немачке, њеног „новог поретка“, а уједно и српског народа.

У периоду припремања изложбе, у јулу 1941. године, у „Обнови“ је био објављен чланак др Лазара Прокића под насловом „Елементи демократије: јеврејство, слободно зидарство и комунизам“, у коме је писао да би било „пожељно и спасоносно да се... што пре отвори једна општа изложба материјала и докумената, која би нашем српском свету показала и приказала рад Јевреја, слободних зидара и комунизма — не само код нас, већ и у другим земљама... Тек онда би многе ствари постале јасне, а нарочито данашња трагедија Србије и доскорашња опасност по Европу“.⁶¹ У „Обнови“ је био објављен низ чланака у којима су објашњавани циљеви изложбе.⁶² Основна поента је била у томе да се разобличи масонерија као кривац за пропаст Југославије.⁶³

Ради припремања изложбе, у јулу је био формиран Радни комитет антимасонске изложбе од седам чланова. Стеван Клујић и др Лазар Прокић су постали директори изложбе, а Ђорђе Перић шеф пропаганде комитета (после образовања Недићеве владе постао је шеф државне пропаганде). Перић је још 1925—1927. године, заједно са Момиром Николићем, био власник „Политичког гласника“, часописа блиског дворским круговима и једног од гласила које се борило против парламентаризма. Он је 1936. године био један од власника недељног информативног часописа „Политичка смотра“ и директор агенције „Авала“.⁶⁴ Четврти члан комитета био је публицист и аутор брошуре „Масонерија и Југославија“ Милан Банић. Три преостала члана били су полицајпрезидент града Београда Миодраг Ђорђевић, сарадник Љотићевих листова и члан Љотићева „Збора“ Михаило Балић и публицист Милован Поповић.

Комитет је радио у четири секције. На челу секције за пропаганду, најважније, стајао је Лазар Прокић, мада је формално њен шеф био Ђорђе Перић. Др Лазар Прокић је био и аутор идејног пројекта. Друга секција је била антикомунистичка, трећа антимасонска и четврта антијеврејска.⁶⁵ Пропагандна секција је имала посебан значај, јер је обавила највећи део посла око приређивања изложбе. За израду плаката и цртежа и за техничко оформљење било је ангажовано преко педесет „стручњака“, сликара, цртача и техничког особља.⁶⁶ Сви послови су морали бити завршени до

10. августа. Др Лазар Прокић је конферирао са главним уредницима листова „Ново време“ и „Обнова“, који су прихватили обавезу да публикују текстове и фотографски материјал. Током јула — августа у тим новинама је био објављен велики број написа и чланака антимасонске садржине.⁶⁷ Пропагандна секција је током припремања изложбе штампала 19 брошура антимасонске, антикомунистичке и антијеврејске садржине. До средине новембра изашле су из штампе брошуре, чији називи говоре о њиховој садржини: „Масонерија и Југославија“ (аутор Милан Банић), „Српски народ у канџама Јевреја“ (аутор М. Мојић, секретар Љотићевог „Збора“), „Јевреји у Србији“ (аутор др Лазар Прокић), „Слободно зидарство или масонерија“ (Зборник антимасонских чланака из 1940. године), „Протоколи сионских мудраца или јеврејска завера“, „Духовни живот у СССР“, „Комунизам против Срба у Србији“, „Како комунистичка влада експлоатише руског сељака“, „Комунизам на Београдском универзитету 1929—1940“, „Интернационале против српског народа“ (аутор др Лазар Прокић) и друге. У исто време није било штампано ни једно дело из српске књижевности и историје.

Специјална комисија одобрила је идејни пројект за израду плаката и паролла. Ради илустрације навешћемо неколико пројеката. На једном је морао бити приказан Кремљ (у даљини), Јеврејин са заставом са троуглом и бољшевичком звездом, а за њим маса света у качкетима, са чекићима и пијучима. У сусрет том свету иду Јевреји у цилиндрима носећи српску заставу. На другом плакату Џон Бул и Ујка Сам милују рањеног белог медведа и тепају му. Испод плаката потпис: „ТИ само продужи, брука би била да толика животиња као ти посустане. Уосталом, ми ћемо плаћати лекара“. На трећем: глобус лута васионом. Над њим Јехова диригује и одређује смер. Текст: „Нека се ковитла докле год не кажем ја; „доста“. На четвртном: цивил, сељак (српски) и радник на раскрсници. Две табле: СССР (бољшевизам) и СССР (само слога Србина спасава). У даљини Оплепац. Народ иде својим правцем, док иза бусија вребају нека несимпатична лица. На петом плакату: Кремљ се руши. Под рушевинама лешеви једних, док други беже. То гледа српски сељак и крсти се. Потпис: „Во имја оца, заслужили су“.⁶⁸

Специјална екипа обучених водича, регрутованих међу омладинцима љотићевцима (било их је петнаест), била је припремљена за рад на изложби.⁶⁹

Све те припреме Радног комитета, посебно пропагандне секције, обављане су под контролом и са одобрењем немачких окупационих власти. Немци су финансијски помагали организовање изложбе. Њихово пропагандно одељење „С“ дало је прилог у суми од 673.000 динара, што је износило скоро половину свих средстава потрошених на аранжирање изложбе (1,465.000 динара) и премашало суму коју је одредила Београдска општина у ту сврху (504.000 динара).⁷⁰ Исто немачко одељење „С“ се побринуло да у Београд буду достављени материјали енглеске слободнозидарске ложе „Принц од Велса“, запленине приликом искрцавања Немаца на енглеско острво Њу-Дерси. Окупатор је преко својих официјелних представника давао упутства, одобрио је идејни пројект и свестрано помагао у припреми изложбе. Инструкције др Лазару Прокићу давао је лично оберштумбанфирер Ханс Рихтер, који је још у априлу 1941. године испитивао професора Виктора Новака и друге таоце. У недељном извештају о раду секције за пропаганду, поднесеном Радном комитету антимасонске изложбе 2. јула, др Лазар Прокић је саопштавао да је „по писменим инструкцијама г. Рихтера“ доставио „коментар 10 идеја уметницима гг. Митриновићу и Костићу за израду скица-плаката чије образложење извршио је у присуству официра Витлица“.⁷¹ Сем тога, Немци су од појединих организација захтевали да делегирају представнике за аранжирање изложбе. На њихов захтев је, од стране секретара „Збора“ Милорада Мојића, био одређен љотићевац Живадиновић да помаже у припремању изложбе.⁷²

Квислиншка штампа је са задовољством писала о тој улози Немаца. „Ново време“ и „Обнова“ у чланцима посвећеним изложби, непосредно пре њеног отварања, саопштавали су да су Немци не само пристали на организовање изложбе, већ да су „пунудили и своју широку сарадњу преко пропагандног одељења 'С'“.⁷³

Свечано отварање антимасонске и антикомунистичке изложбе у Београду било је одређено за 23. август, али то отварање није било остварено. Разлози одлагања нису само у томе што је тог дана била смењена комесарска управа Милана Аћимовића, која је припремала изложбу. Мишљења смо да је до тога дошло и због тога што ситуација у Београду и у Србији, услед развоја народноослободилачког покрета и скоро свакодневних акција илгалаца у самом граду, није поговодила било каквим свечаностима.

...eres Vertreter
 Budapest, 17. Oktober
 Führer der Mann-
 en Volksgruppe in
 wien und als sol-
 chen Volksgruppe
 Angliederung der
 nmen, ist in den
 skau gefallen. Er
 unt im Felde, hat-
 zuzug gegen Frank-
 n und wurde im
 owjetunion mit dem
 usgezeichnet.

**er deutschen
 sbille**

...eres Vertreter
 Budapest, 17. Oktober
 let am 19. Oktober
 deutschen Volks-
 hreshauptversamm-
 lungen der Deutschen
 Volksgruppenführer
 abel das Wort er-
 laust im Zuge
 der volkdeutschen
 arn ist die Grün-
 dia Zentral-Milch-
 enossenschaft. Der
 a Ungarn ist mit
 nt an der Milch-
 in deutschen Ge-
 bereits 230 Milch-
 Ueber den Versor-
 die eine Denk-schrift
 äsidenten gerichtet

Freimaurerausstellung in Belgrad

Eröffnung in den nächsten Tagen — Fünf Abteilungen:
 Freimaurerei, Judentum, Komintern, Sowjetunion und Viktoria

stasch Belgrad, 17. Oktober
 Schon vor einigen Monaten wurde
 in serbischen Kreisen Belgrads der
 Wunsch laut, durch eine Freimaurer-
 ausstellung weitere Kreise der serbi-
 schen Oeffentlichkeit mit der Arbeit
 der Freimaurerei bekannt zu machen.
 In wochenlanger mühseliger Arbeit
 konnte diese Absicht mit der Unter-
 stützung deutscher Stellen verwirk-
 licht werden. In den nächsten Tagen
 schon wird die Ausstellung ihre
 Pforten öffnen. Gestern nachmittag
 fand eine Presseführung durch die
 Ausstellung statt, in deren Verlauf
 den Vertretern der deutschen und
 der serbischen Presse durch Mitglie-
 der des Ausstellungskomitees Erläute-
 rungen gegeben wurden.

Die Ausstellung umfasst fünf grö-
 sseren Komplexe. Den meisten Raum
 nimmt die Freimaurerabteilung ein,
 die auch über das reichhaltigste Ma-
 terial verfügt. Zu ebener Erde und
 im ersten Stockwerk werden je eine
 Freimaurerloge und zahlreiches Bild-
 sowie Ausstattungsmaterial gezeigt.
 Dokumente aus der serbischen Frei-
 maurerei geben einen Einblick in die
 zersetzende Arbeit, die von den Bel-
 grader Logen geleistet wurde. In der

zweiten Abteilung der Ausstellung
 findet sich interessantes Material
 über das Judentum in Serbien. Im
 besondern wird hier ein jüdisches
 Interieur und das Arbeitszimmer des
 berühmten jüdischen Verlegers Geza
 Kohn gezeigt. An die jüdische Abtei-
 lung schliesst sich ein Raum, der sta-
 tistische Angaben und Anschauungs-
 material über die Tätigkeit der Kom-
 intern bietet. Ein eigener Pavillon
 ist der Sowjetunion gewidmet. Stati-
 stische Angaben, Bilder und Plakate
 verdeutlichen in überzeugender Wei-
 se das Elend im „Sowjetparadies“.

Schliesslich umfasst die Ausstellung
 auch noch einen „Viktoria“-Pavillon.
 Hier werden die positiven Ergebnisse
 des deutschen Kampfes gegen die
 Freimaurerei, die Juden und Kommu-
 nisten gezeigt. Die deutschen Leis-
 tungen auf dem Gebiet der sozialen
 Hygiene, der sozialen Fürsorge und
 des landwirtschaftlichen Fortschrittes
 stehen in krassem Gegensatz zu der
 grossen Verelendung in der Sowjet-
 union, die in dem gegenüberliegenden
 Pavillon zum Ausdruck kommt.

Die Ausstellung ist in der Gara-
 sinova 8 untergebracht und wird täg-
 lich von 9 bis 16 Uhr geöffnet sein.

Обавештење *Donauzeitung* од 18 октобра 1941. о скором отварању изложбе

Information du Donauzeitung du 18 octobre 1941 sur l'ouverture prochaine

Одмах по доласку на власт влада гене-
 рала Милана Недића, чији је главни зада-
 так био угушење устанка и окупљање свих
 елемената ради борбе против устаничког
 покрета у Србији, наставила је политику
 прогона родољубивих и демократских снага
 и њихових представника који се нису
 одазивали позивима да подрже њену поли-
 тичку и тиме се ставе у службу окупатору.
 Неколико дана после образовања те владе,
 њен председник, у разговору са представ-
 ником немачког Министарства иностраних
 послова Бенцлером, судећи по Бенцлеровом
 извештају у Берлин од 2. септембра 1941.
 године, изнео је задатке своје владе. Сем
 борбе против комунистичког устанка, Не-
 дић је намеравао да „одмах предузме нај-
 оштрију акцију против Јевреја, а што је

могуће пре и против масона, који треба да
 буду отпуштени из свих јавних надлешта-
 ва и сакупљени у концентрационе логоре,
 а затим да покрене јавне процесе против
 криваца за догађаје од 27. марта“.⁷⁴ Поред
 свих обећања и намера, Недићева влада
 није била у стању да сопственим снагама
 ликвидира партизански покрет и народно-
 ослободилачку борбу српског народа. Не-
 мачки окупатор од средине септембра — на
 основу Хитлеровог наређења од 16. сеп-
 тембра и наредбе начелника штаба немачке
 Врховне команде Кајтела о драконском
 разрачунавању са припадницима покрета
 отпора, партизанских одреда и становни-
 штвом окупираних земаља — појачава
 своје снаге и почиње масовне прогоне, стре-
 љања, спаљивања читавих насеља. Исто-

Наслови брошура изложених на антимасонској изложби у Београду.

Les titres des publications exposés à l'exposition anti-maçonne à Belgrade

времено појачава терорисање представника српске интелигенције, за које су окупатори и квислинзи сматрали да су подстрекачи покрета отпора и да су повезани са енглеском владом. О мерама усмереним против масона и тих непоузданих елемената који су били сматрани као проенглески настројени, налазимо податке у извештају Драже Михаиловића (познато је да су се у штабу Драже Михаиловића налазили као његови најближи, сарадници бивши масони Драгиша Васић и Стеван Мољевић),⁷⁵ о ситуацији у земљи од 1. октобра 1941. године, који је Драгомир Бајлони пренео 8. новембра избегличкој влади у Лондону. У том извештају, у рубрици „Масони“, влада се обавештавала о томе да масоне много нападају и да их гоне, да су спискови припад-

ника масонерије објављени у Љотићевом листу „Наша борба“, да им је одузето право да се користе телефонима и да су „великим делом узимани као таоци“. Наводи се и то да је на Филозофском факултету укинута катедра енглеског језика, да је ухапшен професор Владета Поповић заједно са женом Енглескињом и да су „истакнути англофили као и пословни људи који су са Енглеском радили, хапшени и одвођени за Грац ради испитивања“.⁷⁶

У мере терорисања и психолошког притиска спадало је и отварање антимасонске и антикомунистичке изложбе. Квислинзи су одлучили да отварање изложбе буде у октобру 1941. године, убеђени у успех тада када је немачка Врховна команда узела на себе ликвидацију устанка у Србији и ве-

лике слободне територије у њеном западном делу. Погодан моменат наступио је и после хапшења око деведесет активиста илегалног покрета, целог Месног комитета КПЈ и већине чланова МК СКОЈ-а за Београд, што је за извесно време довело до престанка скоро свакодневних акција, саботажа и напада на припаднике окупаторске војске и њене објекте и на домаће издајнике. Мада је, баш у то време, народноослободилачки покрет имао низ успеха, слободна територија се проширивала, а партизанске акције допирале до врата Београда, окупатор и његови помагачи у самом Београду су се осећали мирније, што је погодновало отварању изложбе.

У циљу психолошко-пропагандног застрашивања становништва Београда и одузимања било какве наде у успех борбе против окупатора, да би се спречило повезивање напредне интелигенције и родољубивих представника грађанских слојева Београда са покретом отпора, одлучено је да се отвори та изложба, која је имала да покаже наводне кривце за пораз Југославије у рату, за терор окупатора и недаће окупације. Представници штампе били су позвани да се упознају са материјалима изложбе у њеним просторијама 16. октобра. Следећег дана је „Обнова“, у редакцијском чланку под насловом „Рад јеврејства, масонерије и комунизма у Србији“, писала да би успех изложбе значио „један историјски догађај, јер многе заблуде, које су досада биле укватиле корена у људским срцима биће документима ове изложбе... уништене“. Оцењујући момент када је изложба приређена, исти лист је писао да је она „више него икад потребна баш у данашње време, када се од стране многих мрачних елемената подузимају дела, која озбиљно угрожавају наш национални опстанак“, јер „прожети су извесним деструктивним духом, оним истим који ћемо лако пронаћи из докумената и осталих карактеристика предратног деловања разних интернационала, међу које спадају у првом реду јеврејство и комунизам“. Лист је хвалисаво изјављивао да је изложба јединствена по томе што није само антимасонска, него „у реалним околностима“ приказује рад трију интернационала (јеврејство, комунизам, масонерија), које се узајамно допуњавају. Овај лист је саопштавао о једној новини: да ће изложба бити допуњена и „извесним резултатима Немачке, као првоборца европског у борби против споменутих трију интернационала“. У том истом духу је и „Ново време“ оцењивало циљеве приређивања изложбе истичући помоћ окупатора и

захтевајући уништење „читавог кола, које смо толико година држали у недрима“.⁷⁷ Лист „Понедељак“ је значај изложбе видео у томе што она служи као средство „националног поучавања, обучавања и васпитања“ и истицао да је она дело српских националиста „нове оријентације“ и да ће у „датом тренутку“ послужити разобличавању оних који су криви за пораз земље, да би била спречена „катастрофа нашег народа.“ Лазар Прокић, писац ових редова, окривљавао је истовремено интелигенцију зато што је „пресадила из иностранства масонерију и комунизам“ и „највише фаворизирала Јевреје код нас“.⁷⁸

Свечано отварање изложбе било је обављено 22. октобра 1941. године у тадашњој Гарашаниновој улици број 8 (у просторијама бившег седишта Велике ложе СХС „Југославија“). На последњем састанку Радног комитета, одржаном 20. октобра, био је одобрен списак позваних лица. Било је тада одлучено да се позивнице за свечано отварање пошаљу свим министрима Недићеве владе, као и заменицима министара привреде Светозару Спанаћевићу, просвете Велмару Јанковићу, унутрашњих дела Цветану Ђорђевићу, изванредним комесарима Танасију Динићу, Томи Максимовићу и Димитрију Љотићу, председнику општине града Београда Драгом Јовановићу и његовим потпредседницима Ивану Милићевићу и Милисаву Стојадиновићу. Шеф пропаганде изложбе Ђорђе Перић био је задужен да се договори са представником немачког пропагандног одељења „С“ Шефером коме од немачких личности да се упуте позивнице. Миодраг Ђорђевић је предложио да се позове и „један од иницијатора стварања ове изложбе“ Нансенштајн. На тој седници је одлучено и о издавању посебног листа или часописа посвећеног борби против масона, Јевреја и комуниста, али нисмо могли доћи до материјала о томе да ли је таква едиција била покренута. Из записника седнице Радног комитета од 20. октобра се види да је обезбеђење изложбе узео на себе помоћник шефа полиције Београда Миодраг Ђорђевић, пошто је још раније, крајем августа, било покушаја да се ложа у Гарашаниновој улици дигне у ваздух.⁷⁹

Немци, који су подржали (новчано, идејно и у виду разноврсне сарадње) не само идеју, већ и реализовање изложбе, препустили су својим квислинзима њено обезбеђење и успех. Представник пропагандног одељења „С“ Шефер је сматрао да за јавност цела ствар мора бити приказана као српска, одредио је Перића за дирек-

Stunden

Minister
direktive
Vertrere

2. Oktober
Minister
den Tagen
zurück
russischen
darung ab-
e, dass die
is- und der
lands zu-
ne den Be-
hil bekannt
dass diese
ntcheidung
er Reichs-
Minister,
Kreise über
enland vol-
geneigt, im
m, die sich
i ergeben,
tzen. Es sei
Lösung des
ämlich des
führen. Der
land wurde
auch Sen-
il und von
arten seien,
rchenlands
ein betrifft,
er, sei dies
Prüfung der
teilen. Zum
uhr von Le-
chbarstaaten
Clearingver-
and und den
en.

te der Mini-
hen Problem
wohlwillen-
enigegen-
enland somit
griechische
er Unterstü-
ative die ihr
i Raum des
i wird.

en Lektorat

Vertreter

1. 22. Oktober
das Lektorat
Akademie in
Fähigkeit be-
musste einige
werden, da
rker Andrang
anges einger-
den, wurden
tiert, aus dem
Akademie-
t. Trotz peini-
den, sodass die
r 750 betragt,
te Kurse auf-
n. Zu diesen
noch etwa 100
entprechend
gen die deut-
eigenen Un-
en. Im Rah-
men ist ein
die beste
tschen Novel-

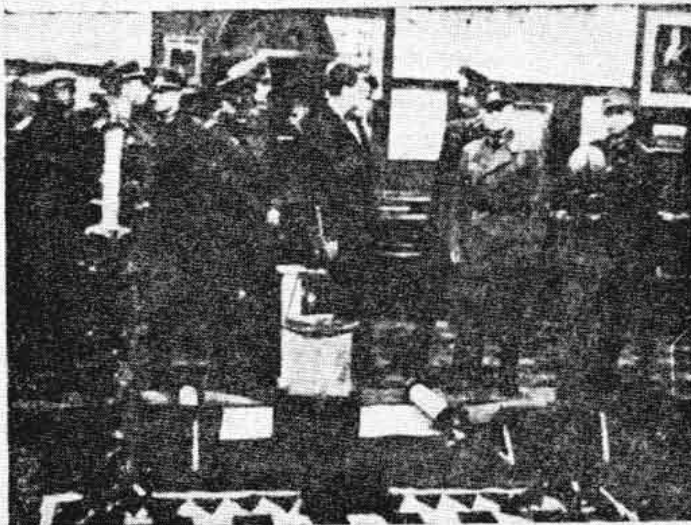
erbrauch

Freimaurerausstellung eröffnet

In Anwesenheit von Vertretern der deutschen Behörden und der serbischen Regierung — Rundgang durch die Ausstellung

Belgrad, 22. Oktober
Die im Gebäude der ehemaligen
Grossloge „Jugoslavija“ unterge-
brachte Freimaurerausstellung wurde
heute vormittag eröffnet. Die Aus-
stellung vermittelt, wie wir bereits
berichtet, einen Einblick in das
verderbliche Wirken der Freimaurer,
Juden und Kommunisten und um-
fasst fünf verschiedene Abteilungen.
Neben der vollständigen Einrichtung
der ehemaligen Grossloge „Jugosla-
vija“ und der auf der englischen In-
sel Jersey von deutschen Truppen

und das massgebende Wort bei der
Entscheidung über das Schicksal des
serbischen Volkes und Staates ge-
führt. In seiner Antwort wies der
Belgrader Feldkommandant Oberst
von Kaysenberg darauf hin, dass die
Freimaurer die Hauptschuldigen am
letzten wie am jetzigen Kriege seien
und dass diese internationale Ver-
brecherbande stets nur darauf be-
dacht gewesen sei, den nationalen
Willen der Völker zu unterjochen und
den jüdischen Zielen ihrer Hinter-
männer dienbar zu machen. Oberst

Während der Besichtigung des englischen Logentempels, der auf der Kanalinsel Jersey von deutschen Truppen erbeutet wurde. Aufn.: Belgrader Bildagentur (Aigner)

erbeuteten Freimaurerlogge werden
verschiedene Einrichtungsgegenstände
und Abzeichen der Freimaurer, fer-
ner aufschlussreiche Dokumente über
die Zusammenarbeit von Freimau-
rern, Kommunisten und Juden in
Belgrad gezeigt. Eine Abteilung
„Sowjetunion“ und die gegenüber-
liegende Abteilung „Viktoria“ lassen
auf der einen Seite das „Sowjetpa-
radies“ und auf der anderen die so-
ziale Aufbauarbeit des Deutschen
Reiches in anschaulicher Weise er-
kennen.

Der Eröffnung wohnten Feldkom-
mandant Oberst von Kaysenberg,
als Vertreter des Befehlshabers Ser-
bien Hauptmann Dr. Berge, als Ver-
treter des Kommandeurs der Propa-
gandaabteilung „S“ Leutnant Dr.
Schrade, die Leiter des SD aus Bel-
grad und Agram und das gesamte
Offizierskorps der Propaganda-Ab-
teilung „S“ bei. Von serbischer Seite
waren Unterrichtsminister Velibor
Jonitsch, Landwirtschaftsminister Dr.
Miroslaw Radosawijewitsch, Post-
minister General Kostitsch, mehrere
Staatssekretäre, der Belgrader Bür-
germeister und Polizeipräsident Jo-
yanowitsch, sowie mehrere andere
führende Persönlichkeiten erschienen.
In seiner Eröffnungsansprache wies

von Kaysenberg gab der Freude der
deutschen Behörden über die Eröff-
nung der Ausstellung Ausdruck und
knüpfte daran die Hoffnung, dass
breite Schichten der serbischen Oef-
fentlichkeit durch den Besuch der
Ausstellung Einblick in das verbro-
cherische Treiben der Freimaurer er-
halten mögen.

An die Eröffnung schloss sich ein
Rundgang durch die Ausstellungs-
räume.

Volksdeutsche Kundgebung

Sarsajewo, 22. Oktober

Der in Sarsajewo abgehaltene „Deut-
sche Tag“ gestaltete sich zu einer
mächtigen Kundgebung des bosni-
schen Deutschtums sowie der kroa-
tisch-deutschen Freunde half über-
haupt. Die Stadt, die mit deutschen
und kroatischen Fahnen festlich ge-
schmückt war, bereitete dem Volks-
gruppenführer Altgayer und den übr-
igen aus allen Teilen Bosniens ein-
getroffenen deutschen Gästen einen
überaus herzlichen Empfang. Auf ei-
ner grossen Kundgebung sowie auf
Appellen der Amtsinhaber und der deut-
schen Jugend sprach der Volksgrup-
penführer über die Aufgaben des

Volksgruppenführers vor sich gelien
sich. Heute aber, nach geschichts-
schwerer Arbeit, wenn jeder Morgen
dort steht wenn er politisch noch so
engpässlich ist, die Arbeit der
Verfahren des Reichskommissa-
riats zu schätzen. Denn das ganze
unerschaffliche Leben Norwegens hat
einen Aufschwung erlebt, wie er
nicht erwartet werden konnte. Da-
durch, dass Norwegen bis zum
Kriegsausbruch nur von der Schiff-
fahrt und der Fischerei gelebt hat,
vergiess es, das Land binnenwirt-
schaftlich auszunutzen. Und das ist
vor allem die Aufgabe des Reichs-
kommissariats, das in mehrere Abtei-
lungen gegliedert ist, von denen be-
sonders die Ressorts Fischerei, Holz-
und Papierwirtschaft bedeutend sind.
Gerade die norwegischen Fische, die
früher nur kümmerliche Preise für
ihre Fänge erhielten, anerkennen die
Arbeit, die für sie geleistet wird.
Terhovens vornehmstes Ziel ist es,
mit dem norwegischen Volk die Ver-

Die
Dinge
aber
Sinn
ken-
Kultu
kennt
Kunst
schen
Drost
Fisch
er se
schick
ter.
tet, v
Auch
Terbe
Mitte
„Priv
freun
tiges
in Sv
norw

Begeisterter Empfang

Aus dem Führerhauptquartier
Die Verwirklichung des
Drahtbericht unseres

sch Pressburg, 22. Oktober

Der Empfang der slowakischen
Staatsmänner im Führerhauptquar-
tier beherrschte am Mittwoch die ge-
samte slowakische Oeffentlichkeit.
Freude und Stolz erfüllen die slowa-
kische Nation über die Anerkennung,
die den slowakischen Politikern und
Militärs zuteil wurde. Besonders un-
terstreicht man in hiesigen politi-
schen Kreisen, dass sich die deutsch-
slowakischen Gespräche im Geiste der
herzlichen Freundschaft und Waffen-
brüderschaft, die zwischen den bei-
den Völkern besteht, abgespielt ha-
ben. In der Verleihung des Gross-
kreuzes des Adlerordens mit Schwer-
tern an den slowakischen Verteid-
igungsminister und Armeekommandan-
ten General Catos sieht man eine
Auszeichnung für die gesamte junge
slowakische Armee.

Die slowakischen Staatsmänner sind
am Mittwoch nachmittag in der Slo-
wakie eingetroffen. An der Staats-
grenze wurde dem slowakischen
Staatspräsident Dr. Tiso, Minister-
präsident Dr. Tuka, Innenminister
Mach, Verteidigungsminister General
Catos sowie deren Begleitung bereits
ein herzlicher Empfang bereitet. In
der Hauptstadt Pressburg hatten die
Gebäude festlichen Flaggenschmuck
angelegt. Vor dem Präsidentenpalais,
wo die eigentliche Begrüssung statt-
fand, nahmen Ehrenformationen der
Armee, der Hlinkagarde, der Freiwil-
ligen Schutzstaffeln, der Hlinkajug-
end und der Deutschen Jugend Auf-
stellung. Zu der Begrüssung hatten
sich die Mitglieder der slowakischen
Regierung, das diplomatische Korps,
Volksgruppenführer Ing. Karmasin,
sowie Vertreter der Behörden, der
Hauptstadt Pressburg und eine grosse
Menschenmenge eingefunden.

Die slowakische Presse steht völlig
im Zeichen der Besse der slowaki-
schen Staatsmänner im Führerhaupt-
quartier. Der „Gardista“ stellt fest,
dass die Gespräche in freundschaft-
lichem Geiste geführt worden seien,
in jenem Geiste, der den neuen Ver-

scher
seres
tiert.
Gespr
waki
Seite
auch
spre
wort
kisch
niss
sein,
Opfe
meir
sich
polit
von
und
über
sche
die
wakt
aber
Staa
für
ihro
In die
der
Staa
gew
ten
Vagl
fen
den
an-
Teil
sche
mit
giao

D
pub
sere
han
Gre
foto

Обавештење о отварању антимасонске изложбе у немачким новинама Donauzeitung од 23. октобра 1941.

Information sur l'ouverture de l'exposition anti-maçonne parue dans le journal allemand Donauzeitung du 23 octobre 1941

тора изложбе и наредио да на њеном отварању буде присутан и председник владе Милан Недић.⁸⁰ Од стране приређивача изложбе такав став је био окарактерисан као „скромност“, али, разуме се, није у питању скромност, него одређен маневар да у јавности ствар не буде протумачена као резултат немачких жеља и напора, што би вероватно смањило интересовање и могло изазвати и бојкот изложбе. Немци су инсистирали да што више представника квислиншких власти, па и сам председник владе, буду присутни на отварању изложбе, како би се дао што већи значај целом подухвату.

На дан отварања изложбе, 22. октобра, у просторијама бивше Велике ложе у Гарашаниној улици, сакупило се доста окупаторских и квислиншких представника. Ту су се нашли немачки фелдкомандант Београда пуковник фон Кајзенберг, заступник команданта Србије капетан др Берге, шеф пропагандног одељења „С“ лајтнант др Шреде, функционери службе безбедности СДС из Београда и Загреба, комплетан официрски кор пропагандног одељења „С“.⁸¹ Допутовали су и представници немачког Министарства иностраних послова др Трелч и Позњак, а био је и немачки аташе за штампу Мителхамер.⁸² Присутствовали су и сви остали које је позвао Радни комитет. У име немачких власти, изложбу је отворио фелдкомандант Београда фон Кајзенберг. У свом говору, он је на уобичајен начин приказао слободне зидаре као кривце за рат, као подјармљиваче „националне воље народа“, који претварају народ у слуге јеврејских циљева, истичући да се масонерија под јеврејским утицајем развила у политичко оруђе у рукама енглеске империјалистичке политике. Кајзенберг је изразио радост немачких власти што је та изложба отворена и нагласио да ће се народ уверити у злочинички рад масона.⁸³ Лист „Ново време“ у броју од 30. октобра објавио је Кајзенбергов чланак „Изложба против слободних зидара и јевреја“, у коме је аутор поновио ставове које је изрекао приликом отварања изложбе.

После Кајзенберга говорио је шеф државне пропаганде у Недићевој влади и директор изложбе Ђорђе Перић. Он је своје излагање концентрисао на указивању опасности коју представља масонерија везана за јеврејство и комунизам, као „потстрекач — међународних револуционарних покрета“. Перић је запретио да ће масонерија бити „коначно поражена“, као што ће бити коначно поражена и њена духовна

чеда: плутократија и комунизам“, образлагао је потребу „подизања народног дома на новим, чврстим темељима“, спровођења „националне обнове“ што бржим ослобођењем од „свих штетних утицаја из наше прошлости, а у првој реду утицаја масонерије и њених свесних и несвесних следбеника“.⁸⁴

Изложба се састојала од секција чији је материјал био распоређен у неколико просторија. Посетиоца су већ у првој просторији дочекивали водичи, који су објашњавали изложбени материјал. У првом одељењу, које се звало комунистичко или коминтерновско, на зидовима су висили плакати са антисовјетском и антикомунистичком садржином, дијаграми, слике највиших совјетских руководиоца, државника и револуционара од октобра 1917. до 1941. године. Приређивачи су тежили томе да код посетилаца изазову одговорност тиме што су многе совјетске државнике приказали као Јевреје, о чијим „зверствима“ су пропагандисти-водичи изговарали читаве строфе. Совјетски Савез је био приказан као земља покривена логорима, о чему је говорила мапа са распоредом концентрационих логора по читавој совјетској територији, наводила се цифра од пет милиона затвореника, на сликама и у текстовном материјалу говорило се о бедности и несрећи совјетских народа.⁸⁵

Једна од просторија била је посвећена спреси јеврејства, масонерије и комунизма и њиховој разорној делатности у Југославији. Ту су се налазиле слике и пароле које су имале да докажу кривицу тих снага за 27. март и 6. април и да покажу духовне подстрекаче комунистичке идеологије. На пример, био је дат портрет професора Београдског универзитета Михаила Константиновића, поред њега портрет Ивана Рибара, а испод њих портрет Иве Лоле Рибара и аутопортрет Моше Пијаде са објашњењем ко су и шта представљају у комунистичком покрету.⁸⁶ Све је било срачунато на то да се вођство устанка (Моша Пијаде, Иво Лола Рибар) и народноослободилачког покрета народа Југославије прикаже као агентура Коминтерне, међународног јеврејског капитала и енглеске плутократије. Ту је била приказана и улога Коминтерне у разарању држава и у поткопавању националних идеологија, затим потчињеност Комунистичке партије Југославије Коминтерни, као доказ наведеног антинационалног и антидржавног рада комуниста.

У једној просторији, која се налазила иза „совјетског“ одељења, био је распоре-

ђен материјал посвећен раду светске масонерије и југословенских слободних зидара. Ту су биле поређане столице на којима су лежали масонски симболи (бела рукавица и мач), а изнад сваке столице на зиду су висили портрети највиђенијих масона са именом, занимањем у грађанском животу и местом у масонској хијерархији. Водичи су објашњавали шта и како се радило у ло-

Ђорђе и неки чланови краљевске породице и двора. Један организатор изложбе објашњавао је публици да тако изгледа ложа „из које масонски врхови желе да завладају светом и да му наметну своју јудео-масонску диктатуру“.⁸⁷

У посебној секцији „Викторија“ приређивачи су приказивали успехе немачке војске на фронтима и борбу Трећег Рајха

Плакате са позивом београдском становништву да посете антимагонску изложбу.

Affiches invitant la population de Belgrade à visiter l'exposition anti — maçonnerie

жи, а сама просторија је представљала нешто слично саркофагу са мртвачком атмосфером. У посебној соби су се налазили предмети и материјали енглеске ложе „Принц од Велса“. Овде је све блистало од раскоши и богатства, чему су давали шти-мунг и разнобојни покривачи и украси декорисани раскошним сликама и портретима познатих имена Енглеске као што су краљ

против слободног зидарства, јеврејства и комунизма. Тежило се да се прикаже да хитлеровска Немачка доноси благостање народима, да ствара „нови поредак“, ред и мир.⁸⁸

Пропагандни материјал се налазио у последњој соби и састојао се углавном од брошура, плаката и летака антимагонске и антикомунистичке садржине. Било је штам-

пано 19 разних брошура у 207 хиљада примерака, од чега је више од 116 хиљада било продато посетиоцима изложбе, а остало подељено бесплатно.⁸⁹ По подацима дирекције изложбе, током три месеца је било издато 60 хиљада примерака плаката у боји, растурено по београдским улицама око 100 хиљада малих летака, хиљаду примерака афиша, 108 хиљада дописних карата.⁹⁰ Ради илустрације навешћемо неколико плаката. На једном је био приказан Јеврејин који у рукама држи врпце. На једној виси лутка са Стаљиновим ликом, на другој лутка приказује плутократу у цилиндру. Испод слике текст: „Јеврејин држи конце у руци“, а даље: „Чије и како? — одговориће вам антимасонска изложба“. На другом плакату приказан је Јеврејин са теразијама у руци. На једном тасу гомила злата са доларима, на другом Стаљин. Испод слике потпис: „Ко ће претегнути? Нико! Јер Јеврејин држи равнотежу . . . Посетите антимасонску изложбу па ћете се уверити“. На трећем плакату насликан Јеврејин над земаљском куглом, а испод слике текст: „ . . . али овај јеврејски сан о владању светом сада нестаје под ударцима пробуђеног национализма. Како? — сазнаћете на антимасонској изложби“⁹¹ итд. И у 15 београдских, земунских и панчевачких биоскопа приказивани су текстови и фотографије (било их је израђено 176).⁹² Преко београдског радија су преношене три верзије о изложби. Чак и преко лажне радиостанице било је саопштено о изложби.⁹³ Поводом изложбе биле су пуштене у продају марке (серија од четири поштанске марке) антимасонске садржине. На једној је симболички била приказана снага српског сељаштва које у знаку Душановог крста са четири слова „С“ разбија петокраку болшевичку звезду. На другој је била нацртана рука „пробуђеног српског национализма“ која држи за гушу и стеже јеврејску аждају. На трећој: масонерија под зрацима сунца, који означавају ново доба, испушта своје инструменте заклањајући лик. На четвртој је био приказан снажан српски сељак како својим мишићима ломи стубове масонског храма. Марке су биле пуштене у продају од 1. до 6. јануара 1942. године.⁹⁴ Истовремено је у дневној штампи за време изложбе било објављено 89 чланака.⁹⁵

Власти су предузеле низ мера ради обезбеђења масовне посете изложби. Биле су организоване колективне посете ђака средњих и основних школа, чиновника и радника. Дирекција изложбе позвала је радничке поверенике низа предузећа да

дођу на договор ради распореда посете по групама.⁹⁶ Биле су предузете мере ради олакшања доласка посетилаца из унутрашњости Србије, али Министарство саобраћаја није изашло у сусрет дирекцији изложбе да за посетиоце из унутрашњости дозволи попуст на железници, објашњава-

Плакате са позивом београдском становништву да посете антимасонску изложбу

јући свој став тиме што је унутрашњост одсечена од Београда услед партизанских напада на комуникације.⁹⁷

Изложба је била искоришћена и за прикупљање прилога за зимску помоћ. У касице које су биле постављене у просторијама изложбе било је, по саопштењу њених

приређивача, током три месеца убачено 88.000 динара.⁹⁸

Изложба је била отворена од 22. октобра 1941. до 19. јануара 1942. године.

За само десет првих дана (од 22. октобра до 1. новембра) кроз просторије изложбе прошло је 16 хиљада, за први месец (до

током три и по месеца изложбу посетио велики број Београђана..

Занимљиво је навести да је ова изложба, пре свега неки њени експонати и предавања водича, изазвала незадовољство Министарства иностраних послова Независне Државе Хрватске, које је због тога забранило Земунцима посету изложбе. То Министарство упозорило је немачко посланство у Загребу на антихрватску усмереност изложбе и обавестило га да су власти НДХ забраниле становништву Земуна да посећује изложбу. У образложењу таквог става наводило се: (1) да се на изложби пропагира идеја о кривици усташа за убиство краља Александра; (2) да се на њој налази сребром окован штап, који су, наводно, хрватски масони поклонили српским масонима уз напомену: „После рата вратићемо зајам“, што је било протумачено од стране власти НДХ као алузија на освету; (3) да су комунисти, наводно, подупирали усташки покрет, што се потврђује објашњењем водича следеће садржине: „Комунисти су били савезници свих деструктивних елемената и они су нам говорили својевремено: „Немојте пуцати на усташе, а ви сигурно знате шта су усташе учиниле Србима“. У наведеној представци се закључује да „на овај начин се на тој изложби стављају у исти ред комунисти с усташким покретом.“¹⁰⁰

...али овај јеврејски сан
у светом сада нестаје под ударцима
обуђеног национализма!
Како? - сазнаћете на
МАСОНСКОЈ ИЗЛОЖБИ

Affiches invitant la population de Belgrade à visiter l'exposition anti-maçonne

25. новембра) 40 хиљада, за два месеца (до 23. децембра) око 80 хиљада, а за два и по месеца око 90 хиљада.⁹⁹ Можда је број посетилаца, наведен у дневној штампи, и преувеличан, пошто су њени приређивачи тежили да са што више помпе прикажу резултате изложбе. Ипак треба рећи да је

Као што се види, изложба је била организована у јеку жестоких борби народноослободилачког партизанског покрета против окупатора и његових помагача — домаћих издајника. Њени приређивачи били су још од пре рата познати непријатељи демократије и парламентаризма, најглавније присталице југословенско-немачког зближавања, пре свега представници Љотићевог покрета „Збор“, као и квислиншке комесарске управе и касније Недићеве владе. Окупатор је свестрано и обилно помагао реализовање изложбе и био је не само њен иницијатор, него и непосредни диригент. Изложба је имала за циљ разобличење улоге масонерије, Јевреја и комуниста као наводних криваца за пропаст Југославије и недаће српског народа под окупацијом. По свом карактеру и садржини била је не само и не толико антимасонска колико изразито антикомунистичка. О томе сведоче не само материјали приказани на изложби, него и објашњења водича, који су тежили да изазову мржњу према комунистима као организаторима и руководиоцима народноослободилачког покрета, изазивачима и кривцима за масовна стрељања становништва од стране окупатора, за пат-

ње српског народа под окупацијом, који су, у спреси са Јеврејима и масонима, подређивали судбину земље интересима међународне антихитлеровске коалиције и тако је воде у пропаст, изазивајући мере окупатора. Приказивање Совјетског Савеза, као земље беде и казнионице за народе, било је срачунато на то да се покаже како наде, које је народ везао за СССР, немају никакве реалне подлоге, а да би победа совјетског народа у рату довела и српски народ у бедно и ропско живљење под комунистичким режимом.

*Новембарско хапшење масона 1941. године
и истрага над њима*

Квислиншке власти и окупатор нису се ограничили само на приређивање изложбе, која је требало да послужи као снажан психолошки притисак на београдско становништво и на јавне, културне и научне раднике. У време припремања изложбе и њеног трајања предузимају се и друге мере које су имале не само психолошко дејство, него су сведочиле о примени терористичких метода у разрачунавању са оним елементима из грађанских кругова који нису били спремни да подржавају Недићеву владу и да сарађују са окупатором. Међу те кругове спадали су и многи бивши припадници масонских ложа у Београду. У мере терорисања и застрашивања спада „чишћење“ београдске интелигенције и Београдског универзитета од „хушкачких елемената“, хапшење бивших чланова Руско-српског, Енглеско-српског, Француско-српског клуба, Српског културног клуба, масонских ложа, Српске инжењеријске организације. Изјављујући, не без основа, да из Београда „несумњиво полазе несметано конци к устаницима“, Немци су се одлучили на „темељито и оштро чишћење Београда“ од свих сумњивих за окупациони режим и успостављање реда „непоузданих елемената из редова интелигенције“, како је стајало у реферату шефа управног штаба др Харолда Турнера војном заповеднику окупирани Србије генералу Бемеу од 21. септембра 1941. године.¹⁰¹ У Турнеровом извештају Бемеу од 1. новембра исте године говори се о планираном хапшењу у Београду око 700 највиђенијих Београђана, које ће се извести ноћу уочи 5. новембра. У извештају се наводи текст званичног саопштења које ће бити објављено преко радија и у новинама. У том саопштењу, чији је текст одобрио Беме, стајало је, поред осталог, да је хапшење изведено због тога

што „постоје у Београду везе између водећих личности слободних зидара као и лица плаћених од непријатеља и устаника“, а да ће ухапшеници као таоци „јамчити својим животима за безбедност у српском простору“. Циљ тог хапшења, судећи по Турнеровом извештају, био је у томе да се покаже како „мере неће погодити само заведеног сељака и радника који су се прикључили устаницима, већ ће, напротив, од сада у првом реду бити погођени зачетници овога злочиначког система, као и њихови политички пријатељи“.¹⁰² Генерал Беме је не само одобрио планиране мере и саопштење, него је дао налог да се оне спроведу.¹⁰³ Са акуратношћу својственом Немцима у ноћи између 4. и 5. новембра било је изведено хапшење око 200 виђенијих Београђана.¹⁰⁴ Међу ухапшенима као таоци били су углавном јавни, научни и културни радници, адвокати, лекари, индустријалци, бивши чиновници државних установа, а међу њима и око 60 припадника бивших слободнозидарских ложа у Београду. Тада су били ухапшени: др Александар Белић, Грга Богић, Љубомир Дуканац, Иван Ђаја, Милош Ђурић, Јован Ердељановић, Драгомир Иконић, Божидар Ковачевић, поново Виктор Новак, Ристо Стијовић и други.¹⁰⁵ Већина ухапшених је из прихватног логора на Дедињу била упућена у логор на Бањици.

Влада је пожурила да да своје објашњење извршеног хапшења талаца. Управник града Драги Јовановић одржао је преко радија 5. новембра говор у коме је поновио толико пута изречене оптужбе на рачун наводне издаје „од стране оних сила, које су и многе друге народе упропастиле“, о енглеској плутократији удруженој са јеврејском банкократијом и Коминтерном и оценио је хапшење као одмазду и то веома благу „за почињена издајства и грехове према сопственом народу“.¹⁰⁶ Указујући на утисак који је изазвало хапшење, лист „Ново време“ писао је 7. новембра: „Цео Београд је био јуче под тешким утиском због овог крупног и судбоносног догађаја“, позивајући све Србе „да буду прожети дубоком вером да је крајње бесмислена борба која за живот једнога жртвује стотине живота“, да се окупе „око наше владе“ и мобилишу се за „опстанак Срба“. И лист „Обнова“ писао је о тешком утиску који је изазвало саопштење о хапшењу талаца.¹⁰⁷ У неким написима се изражавало жаљење да је број ухапшених мали. Лазар Прокић у чланку „Дедиње“ отворено каже да број ухапшених „још ни издалека не одговара лицитацијама Дедиња“, да „срца која су остала скамењена пред

толиким жртвама комунистичког терора, тек су се сада раскривала: не због Српства и Србије, већ због Дедића¹⁰⁸. С друге стране, овај акт окупаторских власти изазвао је узнемиреност и код неких представника квислиншких власти и побудио их да интервенишу код Турнера. Није искључено да су такве интервенције биле проузроковане страхом да се не изазове још већи револт у Београду, што би пољуљало позиције Недићеве владе, или жељом интервената да се прикажу као браниоци стабилности и противници терора, како би задобили поверење одређених кругова београдске интелигенције и јавности и нашли пут за њихово повезивање са квислиншком владом. О једној таквој интервенцији налазимо податак у књизи блиског Љотићевог сарадника и његовог личног преводиоца Бошка Костића „За историју наших дана“, која је штампана у Лилу 1949. године. По казивању аутора те књиге, Димитрије Љотић је већ 5. новембра посетио Турнера и покушао да га убеди да ухапшени таоци немају веза са комунистима, да су то представници српских научних и привредних кругова. Том приликом Турнер је изјавио Љотићу да су таоци ухапшени „као припадници слободозидарских ложа“¹⁰⁹. Није искључено да је ова, а можда и друге интервенције, утицала на то да је 6. новембра председник владе Милан Недић добио обавештење од Немаца, у коме је стајало да ухапшене не третирају више као таоце, него као обичне затворенике.¹¹⁰

Већина ухапшених, међу којима велики број представљају су бивши припадници масонских ложа у Београду, била је пуштена из логора на Бањици крајем 1941. и у првим месецима 1942. године.¹¹¹ Ово ослобађање из логора било је проузроковано, вероватно, низом интервенција од стране људи блиских Недићевој влади, сазнањем да ухапшени масони не представљају опасности и неће више ни покушати да било шта предузимају против постојећег режима окупације, а можда и надом да ће бити принуђени да сарађују са квислинзима и окупатором.

Пуштање ових затвореника, међу којима је, како рекосмо, био велики број бивших припадника слободозидарских ложа, могло је бити у вези са легализацијом, „покрета“ Драже Михајловића. За Немце су масони били политички, а не класни непријатељ, представници буржоазије, која је стајала на позицијама Д. Михајловића. Водећи рат против Москве и Лондона, Немци су водили рат против партизана и масона. Отуда се и десило да су почетком новембра

окупационе власти у Србији, организујући офанзиву против народноослободилачког покрета у западној Србији, истовремено похапсили масоне у Београду.

У прилог томе иде и састав ухапшених талаца, чија интернација није била на основу откривеног у корист НОП конкретног рада, него на основу њиховог ранијег познатог антинемачког става. Пуштање из логора може бити објашњено тиме да су Немци намеравали да успоставе непосредне контакте са Дражом Михајловићем, што је и остварено 11. новембра у селу Дивцима, чиме су ојачали Недићев режим.

После пуштања из логора велики број бивших припадника слободозидарских ложа био је саслушан код изванредног комесара за персоналне послове Министарства унутрашњих дела Танасија Динића. Саслушавање је следило после добијања одговора од масона на упитник, који је био састављен у том Министарству по упутствима Немаца. У зависности од тога да ли је писмени одговор на упитник задовољавао Динића, аутор одговора после допунског испитивања био је пензионисан, протеран из државне службе на основу уредбе од 6. августа 1941. године, или остављен у њој. Танасије Динић је лично процењивао потпуност или истинитост одговора, па у случају када је налазио да нису, што је било у већини случајева, стриктно је примењивао Уредбу. У архивској грађи којом располажемо забележени су одговори 161 бившег припадника масонских ложа из Београда, Панчева, Ниша, Јаше Томића и других места.¹¹²

Упитник је представљао списак од тридесет питања, и морао је бити попуњен у року од три дана и лично достављен Динићу ради проучавања и доношења одлуке. Поред уобичајених питања везаних за биографске податке, време ступања у ложу, чланство у одређеној ложи, њен унутрашњи рад, хијерархију, симболику, многа питања су имала политичко обележје: став према Јеврејима (питање 14), о раду јеврејске ложе Бене Берит (исто питање), доношење одлука или дискусије о политичким и привредним питањима државе — 6. јануар 1929, 3. септембар 1931, конкордат, српско-хрватски односи, спољнополитичка оријентација Југославије од 1936. до 1939. године, у току рата (питања 15—17). Тражио се одговор и на питања о односу према демократији, комунизму, фашизму и националсоцијализму (питање 19). Морало се одговорити и на питање о повезивању са страним ложама, о посеђивању југосло-

венских ложа од стране страних представника (питања 20—22) итд.¹¹³ Упитник је био означен као поверљив документ, па се захтевало да се не говори „ником ништа“ нити „изложена питања коме на увид стављају“. На основу документације којом располажемо, могли смо утврдити да је Министарство унутрашњих послова већ почетком новембра 1941. године послало тај упитник првом масону.¹¹⁴ Испитивање бивших припадника слободнозидарских ложа се вршило током 1941, 1942. и почетком 1943. године. Многи од њих давали су веома уздржљиве одговоре, на низ питања су одговарали негативно, или су наводили да имају обавезе према заклетви коју су полагали приликом ступања у ложу, па неће да је изневере.¹¹⁵ Други су порицали своје чланство у масонерији, или су наводили да су прекинули односе с њом.¹¹⁶ Трећи су давали веома опширне одговоре објашњавајући циљеве и намере масонерије у Југославији, бранећи је и одричући било каква издајнички рад.¹¹⁷

У време док се вршило испитивање од стране полиције, у Министарству унутрашњих послова био је састављен један документ чије ауторство, по нашем мишљењу, припада Милосаву Васиљевићу, добром познаваоцу масонерије, њене идеологије и рада, иначе бившем масону. Већ прве реченице тог документа говоре о намерама аутора и његовом ставу. Он захтева потпуну ликвидацију не само масонства, његовог идеолошког утицаја, него и физичко истребљење масона и њихових истомишљеника. „После ликвидације јеврејства — пише аутор документа — намеће се потреба ликвидације масонства, како би се у циљу стварне обнове ликвидирао у потпуности кобни јеврејско-масонски утицај на судбину Србије и Српства уопште“. Говори се о недоследном спровођењу Уредбе о уклањању национално непоузданих службеника из јавне службе, о неопходности спровођења не само доказног поступка путем упитника — анкете, то јест примењивања „механичког мерила“ него и примене „поротског“ уверења заснованог на „ранијем јавном раду и испољеним тенденцијама“. Осврћући се на изјаве масона, аутор испољава неповерење у њихову искреност када је реч о иступању из ложе, прекиду са њом или у погледу признања лојалности, антикомунизма итд. Питање ликвидације масонерије аутор третира пре свега као „питање масонског духа“, који је по њему „најсложенија препрека сваком раду на обнови“. Аутор предлаже и конкретне мере ради остварења тог циља, као

што су: (1) одстрањење из службе државних и самоуправних чиновника на основу Уредбе од 6. августа 1941. године, и то од пензионисања до отпуштања са губитком стечених права; (2) обезбеђење надзора над кретањем и радом масона; (3) вршење снажне антимагонске пропаганде ради „брже и солидније“ ликвидације утицаја масона. Исти Милосав Васиљевић још у свом чланку „Кобна спрега“, објављеном у два наставка у листу „Време“ (25. и 26. септембра 1940.), разобличавајући спрегу масонерије и јеврејства у међуратном раздобљу, њихову делатност на различитим пољима јавног живота, видео је лек против масонерије у искорењавању „масонске културне заразе“, „у брзом, енергичном и темељном чишћењу“, „оштрој дезинфекцији“ друштва, које треба да одбаци сваку сентименталност и обзир, свако „непотребно милосрђе“ ради „регенерације“ народа и државе. Сада, конкретизујући мере, за које сматра да морају бити плански спроведена акција, Васиљевић предлаже: (1) безусловно уклањање из службе свих до сада пред Комесаријатом за персоналне послове идентификованих масона; (2) допуњавање спискова масона из других извора (антикомунистичка и антимагонска изложба и пропагандно одељење „С“); (3) састављање списка симпатизера и помагача (масоноида) са материјалима и „по кратком поступку“ њихово уклањање из службе; (4) уклоњене масоне и масоноиде „растурилити из Београда да би им се онемогућила концентрација“ по унутрашњости, где треба успоставити контролу над њиховим кретањем са ограничењем места боравка. У вези са тим предлаже се и организовање ликвидационе, обавештајне и пропагандне службе. Указујући на то да бескомпромисна борба против масонерије представља националну дужност, аутор пише да „док је борба против болшевизма постала као првенствено средство оружје на терену, ова борба са подмуклим духовним непријатељем поред оружја физичког захтева и духовну спремност и одлично познавање противника на његовом духовном терену, на коме он још влада код нас“.¹¹⁸

Током 1941—1943. године по личном наређењу Танасија Динића је пензионисано на основу Закона о чиновницима од 1941. године, отпуштено из службе на основу Уредбе о уклањању службеника из јавне службе национално непоузданих више чиновника и просветних радника. Међу отпуштенима били су углавном судије окружних судова, Касационог и Апелационог суда у Београду, Панчеву, Пожа-

ревцу,¹¹⁹ просветни радници из Београда,¹²⁰ београдски адвокати, службеници Народне банке.¹²¹ Председништво Министарског савета, на предлог министра просвете Велибора Јонића и министра финансија Љубише Микића, 22. новембра 1941. године је донело одлуку о пензионисању 24 професора Београдског универзитета. Међу пензионисаним професорима били су и бивши припадници слободнозидарских ложа: Александар Белић, Јован Ердељановић, Никола Салтиков, Петар Бајаловић, Алексије Лебедев, Никола Пушкин, Иван Свишчев и др.¹²² Могли бисмо навести један документ Министарства просвете Недићеве владе упућен комесару за персоналне послове Министарства унутрашњих послова Танасију Динићу, у коме се наводи 20 имена професора гимназија из Београда и унутрашњости Србије који потпадају под удар Уредбе о уклањању национално непоузданих службеника из јавне службе. Од 20 лица, 11 су приказани као активни комунисти и учесници НОП (међу којима су: професор IV мушке реалне гимназије у Београду Марко Попић, професор гимназије у Земуну Милутин Смиљанић, професор реалне гимназије у Лесковцу Босиљка Ђурић, професор I мушке реалне гимназије у Београду Милан Попадић), а 9 су приказани као масони (професор IV мушке реалне гимназије у Београду др Коста Милутиновић, професор II мушке реалне гимназије у Београду Адолф Штефанац, школски лекар II мушке реалне гимназије у Београду др Мита Ђурић, који је већ био ухапшен од стране Немаца, учитељ вештина III мушке реалне гимназије у Београду Ристо Стијовић и други).¹²³

И док су једни били пензионисани или отпуштени из службе са губитком свих права на пензију и на повратак у службу, неки од бивших припадника слободнозидарских ложа били су задржани на служби, или враћени у њу са образложењем да су потребни због своје стручности, а пре свега због своје експонираности у борби против комунизма. Тако је професор Београдског универзитета Ђуро Поповић, по налогу Танасија Динића, био „узет у обзир за распоред на државну службу“; његова слика је била уклоњена са изложбе, јер је „био експониран у борби против комунизма“, како је стајало у образложењу те одлуке.¹²⁴ У случају Будислава Цвијановића, помоћника министра пољопривреде и исхране у Недићевој влади, узета је у обзир његова стручност, везе са Немцима, „лична честитост“ и „национална исправност“. Уз сагласност генералног опуномо-

ћеника за привреду Србије Нојхаузена, Цвијановић је постављен за помоћника министра.¹²⁵

У служби су задржани и директор Државне класне лутрије др Радомир Поповић и инспектор Министарства пољопривреде и исхране др Михајло Милошевић — на захтев министра и са Недићевим одобрењем.¹²⁶ За инжењера Јована Ранковића, чиновника Министарства грађевина, интервенисао је, код заменика министра унутрашњих послова Цветана Ђорђевића, војвода Божа Лепенички, командант Лепеничког одреда Косте Пећанца, молећи Ђорђевића да се заложи код Динића да Ранковић буде задржан у служби, јер „његова национална осећања и рад искључују сваку сумњу.“¹²⁷

Наведени подаци сведоче о томе да су неки бивши масони били признати као „национално поуздани“ и потребни у служби окупационог система, док су се други налазили у заробљеништву као војници југословенске војске, у интернацији по логорима, четворица су била стрељана (Туранов, Сковран, Илић, Ђорђевић),¹²⁸ а већина је прошла кроз логоре на Бањици, у Грацу и тортуре полиције, усташа и Гестапоа. О стално присутном интересу окупатора за деловање масонерије током рата у Југославији и на Балкану уопште сведочи и то што је у елаборату „Политичко одмеравање снага на Балкану“, који је био састављен у Уреду за иностранство Врховне команде Вермахта 1943. године, а који је представљао резултат истраживања контраобавештајне службе одабраних југословенских докумената, специјални одељак је био посвећен слободном зидарству и јеврејству на југословенском тлу, посебно у Србији од почетка XX века до окупације. У елаборату се подвлачи да су у периоду између два светска рата слободни зидари давали министре спољних послова, бројне професоре универзитета, представнике Југославије у Друштву народа, а и први посланик у Москви Милан Гавриловић је био масон, да њихов утицај „није био снажан само у Југославији, већ и у осталим балканским државама“. Понавља се теза о повезаности слободног зидарства са јеврејством, које је преко масонства вршило политички утицај. Посебно је истакнуто да је Симовићев пуч, „који је као акт уперен против Немачке“, одушевљено био поздрављен од слободног зидарства, али је и сам пуч значао „почетак краја његове утицајне позиције на Балкану.“¹²⁹

Однос окупатора и квислинга према бившим припадницима слободнозидарских ложа у Србији, као и у другим крајевима земље, упућује на то да су они били сматрани за опасног политичког противника, кога је требало изоловати, ставити под контролу, застрашити. Према њима су биле примењене мере, као што су: хапшења као талаца, саслушавања, анкетирања, протеривања из државне службе, праћење од стране агената. Изузев неколико случајева стрељања од стране Мађара, масони нису били подвргнути највишој мери одмазде — стрељању, која је била уобичајена у односу на припаднике и симпатизере народноослободилачког покрета и чланове КПЈ. По свему судећи, Немци су имали одређене рачуне у односу на масоне, као представнике индустријско-банкарских, трговачких и јавно-научних кругова србијанске буржоазије. Тежили су да их привуку на сарадњу и искористе у своје сврхе. Када им то није полазило за руком (јер је добар део представника српске интелигенције, јавних радника и службеника, а међу њима и бивших припадника слободнозидарских ложа, био против било какве сарадње са окупатором и квислинзима), примењивали су строже мере. Међутим, Немцима је било добро познато и то да је већина бивших масона и у предратно доба била на високим положајима у многим сферама друштвено-политичког и привредног живота, да су представљали врхове државне бирократије и финансијско-индустријских кругова буржоазије, да су били противници комунизма и комунистичке идеологије. За време окупације већи део масона није сарађивао са комунистима и није подржавао народноослободилачки покрет, мада је низ познатих представника интелигенције активно сарађивао са комунистима и помагао борбу против окупатора (Иван Рибар, Синиша Станковић). Под притиском сталне полицијске контроле, под страхом за своју судбину и судбину породица, многи нису ни смогли смелости да буду активно ангажовани у борби, а доста их је било у годинама и неспособних за акције. Велики број масона током рата се налазио у интернацији, а многи су емигрирали после пораза Југославије у рату.¹³⁰ Видећи да масони не представљају било какву озбиљну опасност, окупатор и квислинзи, ангажовани у борби против народноослободилачког покрета, нису видели потребу да их физички

униште, мада су биле предузете све мере ради онемогућавања деловања масона и њихове евентуалне активизације.¹³¹

З а к љ у ч и

Резимирајући изложено, можемо закључити:

(1) Хитлеризам, спроводећи освајачку политику, тежио је ликвидацији свих прогресивних, родољубивих антифашистичких снага и уклањању било какве опозиције „новом поретку“.

(2) У Југославији је главни ударац окупатора и квислинга био уперен против Комунистичке партије и народноослободилачког покрета. У борби против снага које су биле представљене као антинемачке под удар су били стављени и бивши припадници слободнозидарских ложа, као део прозападних антихитлеровских кругова интелигенције и других слојева грађанских јавних и политичких кругова, повезан са демократијом и међународним антихитлеровским снагама.

(3) Приређивање антимасонске и антикомунистичке изложбе у Београду октобра 1941. године био је идеолошки маневар и психолошки притисак на становништво главног града поробљене Србије (у јеку жестоких борби партизанских одреда против окупатора и квислинга), са циљем да заплаши становништво, одврати напредне снаге од подршке устанку и народноослободилачком покрету, да окриви за пораз Југославије у рату и за патње српског народа под окупацијом не само Симовићеву владу и водеће кругове југословенске буржоазије, него и виђеније представнике интелигенције. Поред масовног уништавања српског становништва у низу места Србије (Краљево, Шабац, Крагујевац, Београд и др.), окупатор је примењивао и хапшења еминентних представника српске, пре свега водеће београдске интелигенције, јавног и друштвеног живота — као меру застрашивања и принуђивања на сарадњу. Упркос свим тим мерама и маневрима, окупатор и његове слуге нису постигли своје циљеве, нити су принудили најбоље представнике београдске интелигенције да се одрекну својих родољубивих осећања и ступе им у службу.

Н А П О М Е Н Е

¹ Др Андрија Раденић, *Методи немачке и квислиншке страховладе у Београду 1941. године. Годишњак града Београда*, књ. VIII, Београд 1961.

² Др Јован Марјановић, *Београд*, Београд 1963.

³ Овом приликом желим да захвалим на указаној помоћи приликом сакупљања архивске грађе и превода са француског језика: Радмили Мирчић и Колет Смиљанић (Архив Југославије), Драгоју Тодоровићу (Архив СР Србије), Бранку Вуковићу (Војноисторијски институт), др Николи Живковићу и Слободану Милошевићу (Институт за савремену историју у Београду). Посебну захвалност дугујем академику Виктору Новаку и др Вуку Винаверу на пажњи и пруженим подацима.

⁴ Сретен Стојковић, *Слободно зидарство*, Београд 1925; Милан Марјановић, *Начела и форме, дужности и односи, задаци и методе слободног зидарства уопће, а југословенског нарпосе*, Загреб 1923; Др Милан Прелог, *Историја слободног зидарства*, Загреб 1929; Мирко Глојнарић, *Масонерија у Хрватској*, Загреб, сјечањ 1941.

⁵ Архив Југославије (у даљем тексту: АЈ), Фонд 100, фасцикла 4, док. бр. 7 (у даљем тексту: 100, ф. 4—17). Распис великог тајника Јована Алексијевића „Свим ложама под заштитом велике ложе“ од 28. I 1920.

⁶ Под заштитом Велике ложе „Југославија“, основане 19. VII 1919. године, биле су у то време ложе: „Слога, рад и постојанство“, „Шумадија“, „Побратим“ у Београду, „Максимилијан Врховец“ и „Иван гроф Драшковић“ у Загребу, „Будућност“ у Осјеку, „Косово“ у Скопљу. Током двадесет година нове ложе су се појавиле како у Београду и Загребу тако и у Новом Саду, Панчеву, Вршцу, Дубровнику и другим местима земље. На челу југословенске масонерије је дуго година стајао један од најбогатијих индустријалаца предратне Србије Ђорђе Вајферт. После његове смрти, на чело Велике ложе је дошао Иван Миличевић, а пред сам рат и распуштање масонских ложа глава југословенске масонерије и велики мајстор Велике ложе „Југославија“ је постао Андра Динић, судија Касационог суда у Београду.

⁷ *Конституција Велике ложе Срба, Хрвата и Словенаца „Југославија“*, Загреб 1919, чл. VI, стр. 3.

⁸ Резолуција Савезног већа Велике ложе од 30. IX 1928. „Шестар“, 9. октобар 1928, стр. 1; АЈ, Фонд 100, ф. 24, р. бр. 107. Из изјаве Димитрија Јуришића на саслушању у београдској полицији 30. XI 1941.

⁹ Разобличеннијољше величизм. Речи Адолфа Гитлера и Адолфа Розенберга на Нюрнбершком конгрессе националсоциалистическој германској рабочеј партији 8—14 септембра 1936. Изд. „Ново Слово“, стр. 7.

¹⁰ Партијски говор вође Рајха Адолфа Хитлера одржан пред немачким Рајхом 19. ју-

на 1940. год., Београд 1940, стр. 4; *Разобличеннијољше величизм...*, стр. 20.

¹¹ Adolf Hitler, *Ma doktrin*, Paris 1938, стр. 125.

¹² Н. Paushning, *Моју повјерљиви разговори с Хитлером*, Загреб 1945., с. 94.

¹³ Види говор Хитлера од 4. XI 1940. године на манифестацији у Берлину поводом зимске помоћи (*Време*, 5. XI 1940).

¹⁴ A. Rosenberg, *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*, 13, München 1933, s. 201, 203, s. 640, 641.

¹⁵ Исто, с. 668, 669.

¹⁶ Ubalde Triaca, *Abrege de L'Histoire de la franco-masonnerie italienn*, Paris, 1948., с. 57.

¹⁷ U. Nani, *Italia e Jugoslavia*, 1918—1928, Милано 1928, с. 129; Политика 7. VIII 1927 (податак из Il Tevere), La Tribuna, 21. IV 1927; M. Simonati, *On prepare un crime. La gerre franco-italienne*, Paris 1930 с. 145.

¹⁸ E. Susmel, *Mussolini e il suo tempo*, Milano 1950, с. 254.

¹⁹ *Dokumenti diplomatici italiani*, 8 serie, vol. 12, Roma 1952, s. 478; 9 serie, vol. 1, Roma 1954, s. 55.

²⁰ Др Данило Грегорић, *Самоубиство Југославије*, Београд 1942, стр. 56—57.

²¹ „Словенец“, 1. I 1940.

²² „Видици“, 25. I 1940, стр. 36.

²³ Др Љубо Бобан, *Споразум Цветковић-Мачек*, Београд 1965, стр. 351, 354—355.

²⁴ Податке о Стевану Клујићу саопштио је аутору новинар Михајло Марић.

²⁵ Виктор Новак, *Велика оптужба (Magnum crimen)*, Пола вијека клерикализма у Хрватској, II дио, Сарајево 1960, стр. 184.

²⁶ „Сигнал“, бр. 2, 30. VIII 1940.

²⁷ Архив Војноисторијског института (у даљем тексту: АВИИ, Фонд Недићева влада (у даљем тексту: Нда), к. 50, р. бр. 37(1). (у даљем тексту: 50—37 (1.) Was ist Збор?, стр. 3. Публикација о Збору на немачком језику намењена окупатору.

²⁸ Др Данило Грегорић, н.д., стр. 101—102, 108, 111—114, 120—128.

²⁹ Вук Драговић, *Српска штампа између два рата*, Београд 1956, стр. 146, 153. Од 1928. као студент у Паризу издржавао се радећи као обућар. Године 1934—1935. успоставио је контакте с немачком амбасадом у Паризу, контактирајући и са званичним представницима Краљевине Југославије. Протеран у земљу због провале у просторије југословенског прес-аташеа. У Београду је основао „Српски националистички покрет Сигнал“. Лист покрета „Сигнал“ је финансиран из касе немачког посланства. Радио је обавештајно за делегата РСХА (Главни уред безбедности Рајха — Reichs Siherheits Hauptant) у Београду др Карла Крауса. РСХА је обрађивао масоне. Др Карл Краус је био камуфлиран као чиновник немачког посланства, а после окупације Југославије био је на челу ЕГ (Einsatzkommando), испоставе РСХА. (Податке аутору дао Михајло Марић).

³⁰ АВИИ, Нда, 50—60/1—1—3. Кратак опис живота инж. Милосава Васиљевића. Документ

је без датума и потписа аутора, прекуцан на машини.

²⁹ Димитрије Љотић, *Сад је ваш час и област таме*, б.м, 1940, стр. 6, 14—15, 54.

³⁰ Број 17, стр. 4.

³¹ Вид: „Видици“, 25. I 1940.

³² Вук Драговић, н.д, стр. 44—45.

³³ „Видици“, 24. VIII 1940.

³⁴ АЈ, Фонд 100, ф. 14—50, бр. 13771.

³⁵ Исто, бр. 13770. Допис Великог мајстора Велике ложе „Југославија“ Андреја Динића Министарству унутрашњих дела од 1. VIII 1940. године.

³⁶ АЈ, Фонд 100, ф. 14—48, Из извештаја редарственог равнатељства у Загребу бану Шубашићу. Пов. бр. 160 од 19. VIII 1940.

³⁷ Исто. Распис бана Ивана Шубашића. Пов. бр. 1753 од 13. VIII 1940.

³⁸ Др Данило Грегорић, *После претреса у ложи (Време, 26. VII 1940), Наша национална обнова и масони (Време, 3. VIII 1940), Почиње друга етапа (Време, 21. VIII 1940), Стеван Кљујић, Заоставштина масона (Време, 9. VIII 1940), М. А. Б. Рушничке снаге (Време, 12. VIII 1940), Б. Доживотна управа Задужбине Илије Коларца (Време, 28. VIII 1940).*

³⁹ В. Винавер, *Прилог историји југословенско-совјетског зближења 1940—1941. године. Историјски гласник*, бр. 1, Београд 1966. с. 23—26.

⁴⁰ Инж. Милосав Васиљевић, *Кобна спрега (Време, 25. IX 1940), М. Ж. Ј. Откривена масонерија (Време, 6. X 1940), редакцијски чланак Поразне чињенице (Време, 9. X 1940), Ј. М. Јеврејство и масонерија кроз историју (Време, 7. X 1940), чланак без потписа „Јеврејски рат“ (Време, 22. IX 1940), Драгослав Ђорђевић, Хлеб наш духовни одузмимо из руку јеврејских (Време, 21. XI 1940) и др.*

⁴¹ *Georg Hills, Spain, London 1970*, стр. 230. У Шпанији су побуњеници 1936. године стрељали марксисте и масоне (Исто, стр. 208, 215).

⁴² *The Diary of Pierre Laval, New York 1948*, стр. 100.

⁴³ Др Јован Марјановић, *Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941, Београд 1963*, стр. 73.

⁴⁴ АВИИ, Нда, 1—20/7—1. Саслушање Цинцар-Марковића.

⁴⁵ Др Венцеслав Глишић, *Злочини нациста у Београду 1941—1944*, рукопис. Према подацима саопштеним аутору Михајлом Марићем, на основу ванредне листе-потернице за Југославију (*sonderfandungliste*), априла је била ухапшена група од око 20 припадника слободнозидарских ложа. Једни су били осумњичени као агенти Интелигенс сервиса, други су унети у листу што су се као угледни јавни радници или грађански политичари погрдно изјаснили о Хитлеру или су у штампи иступали против нацистичке Немачке и политике Трећег Рајха.

⁴⁶ Из усменог казивања академика Виктора Новака аутору од 16. XII 1970. године.

⁴⁷ *Архив СР Србије, Фонд Министарства просвете*, р. бр. 41—7—41. Одговор на овај допис био је послан ректорату Београдског уни-

верзитета из Министарства тек 24. X 1941. Начелник Општег одељења Министарства просвете саопштавао је следеће: „Према доцнијим извештајима Универзитету у Београду пуштени су из интернације сви наведени професори сем Поповић др Владете“.

⁴⁸ АВИИ, Фонд СУП Загреба, *Усташе и домобрани, Микрофилм*, Т. 31, снимак 105.

^{48a} Ханс Рихтер, специјални опуномоћеник из Берлина, саветодавац у спровођењу истраге над масонима. Боравио је у Београду у периоду април-јун 1941. Радио је у Управи VII Главног уреда безбедности Рајха (РСХА). Он је саставио специјални упитник за масоне од 115 питања, а из квислиншког апарата ангажовао је Танасија Динића, који је испитивао „шкодљивост масона у односу на Рајх“. (Податке аутору дао је Михајло Марић).

⁴⁹ АЈ, *микрофилмовани материјал из Националног архива у Вашингтону*, Т. 175, ролна 460; АЈ, Фонд 100, ф. 24, J-108. РСХА, IV управа Гехајмнисштатсполицај, Гестапо, имао је одељење IV-D, које је обрађивало Јевреје и Масоне. Пре окупације Југославије 1941. три центра су обавештајно радила према Југославији: Беч (SS — Hptm. Schreder), Грац и Целовец (SS — Scharfführer Reinhard Eden). Сва три центра имала су референте који су обрађивали „РЕФЕРАТ — Д“ (Јевреји и Масони). После окупације, током 1941—1942. ЕГ (Einsatzkommando) Београд водио је SS-Obersturmführer Fric Strache. (Податке саопштио је Михајло Марић).

⁵⁰ Према казивању академика Виктора Новака, после његовог пуштања на слободу 7. VII 1941. године код стана у Улици Љубе Стојановића стално је дежурао приватни детектив, а В. Новаку често из Гестапоа су се јављали телефоном.

⁵¹ АВИИ, Нда, 19—5/1—22, 19—3/1—13, 19—1/2—1, 19—14/1—10, 20a—3/4—1, 26—3/1.

⁵² АВИИ, Нда, 19—5/1—1—2.

⁵³ АВИИ, Нда, 19—34/5—4.

⁵⁴ АВИИ, Нда, 19—5/7—1. У том Одељењу на картонирању „сумњивих странаца и масона“ радио је Радомир Илић, а у специјалном одсеку Министарства унутрашњих послова проблемима Јевреја, Цигана и масона, као и „других интернационалних организација“ бавила су се три службеника, и то: Душан Бујишић, Саво Шапинац и Светозар Јанковић. (АВИИ, Нда, 59—9/7—1, 59—2/7—28).

⁵⁵ АЈ, Фонд 100, ф.15, 16, 17.

⁵⁶ *Архив СР Србије, Фонд Београдски универзитет, Ректорат*, бр. 142—143.

⁵⁷ Др Јован Марјановић, *Београд... стр. 142—143.*

⁵⁸ *Службене новине*, бр. 95, 6. VIII 1941, стр. 2.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ АВИИ, Нда, 26—3/1—1.

⁶¹ *Обнова*, 15, 22. VII 1941.

⁶² *Обнова*, бр. 90, 17. X 1941, бр. 93, 27. X 1941.

⁶³ *Ново време*, 17. X 1941.

⁶⁴ Вук Драговић, н.д, стр. 126.

⁶⁵ *Обнова*, бр. 90, 17. X 1941; *Наша Борба*, бр. 8, 26. X 1941.

⁶⁶ *Обнова*, бр. 90, 17. X 1941.

⁶⁷ Светислав Стефановић, *Запис летописа на Видовдан* (1941) (*Ново време*, 29. VI 1941), *Борђе Перић, Случај генерала Недића* (*Ново време*, 13. VII 1941), *Др Лазар Прокић, Смена или промена* (*Ново време*, 3. VIII 1941), *Елементи демократије: јеврејство, слободно зидарство и комунизам* (*Обнова*, 22. VII 1941), инж. Милосав Васиљевић, *Дух Масонерије* (*Наша борба*, 7. IX 1941) и др.

⁶⁸ АЈ, фонд 100, ф. 14—50. Регистар идеја, као предлог уметницима за плакате у вези списка парола, од 31. VII 1941. Регистар саставио др Лазар Прокић.

⁶⁹ *Обнова*, 20. I 1942.

⁷⁰ АЈ, фонд 100, ф. 14—50. Записник седнице Радног комитета антимаџонске изложбе одржане 20. X 1941. Пропагандно одељење С. (Пропагандни одред Србија) је било формирано од пропагандних чета ангажованих у априлском рату за рачун 2. армије. Оно је било самостална установа, непосредно подчињена Пропагандном одељењу Оперативне управе нсмачке Врховне команде оружаних снага, која је добијала инструкције и од Гебелсовог Министарства за пропаганду. На челу те установе се налазио капетан Липерт (Lippert). Вид.: *Мухарем Кресо, Нјемачка окупациона управа у Београду 1941—1944. године. Београд 1970. Ручопис магистарског рада*, с. 64.

⁷¹ АЈ, фонд 100, ф. 14—50. Из извештаја Лазара Прокића од 1. VIII 1941. године.

⁷² АВИИ, *Нда*, 50—54/5—II. Извештај бр. 3 о раду од 2. VII 1941. за друга председника Главног секретара Милорада Мојића.

⁷³ *Ново време*, 17. X 1941: *обнова*, 17. X 1941.

⁷⁴ *Др Јован Марјановић. Устанак...*, стр. 180.

⁷⁵ *Живко Топаловић, Борба за будућност Југославије, Лондон 1967*, стр. 44.

⁷⁶ АВИИ, Нерегистрована грађа четничке документације.

⁷⁷ *Ново време*, 17. X 1941. У Београду се ових дана отвара антимаџонска изложба, *Ново време*, 2. X 1941.

⁷⁸ *Пондељак*, бр. 15, 10. X 1941. *Др Лазар Прокић, Антимаџонска изложба као васпитно национално средство*.

⁷⁹ АЈ, фонд 100, ф. 14—50. Записник седнице Радног комитета... Од 20. X 1941. Министарству унутрашњих послова у извештају од 6. IX 1941. саопштавано, између осталог, да је у Београду било извршено низ терористичких дела, а међу њима и напад на масонску ложу. (АВИИ, *Нда*, 50—55/1—1). Поводом хапшења скојевке Цвете Милошевић у образложењу решења шефа Одељења специјалне полиције Бећаревића од 21. X 1941. да се она пошаље у логор на Бањици, стајало је и то да је она 31. августа превијала једног нападача на стражу која чува масонску ложу (*Историјски архив Београда, Фонд Управа града Београда, Одељење специјалне полиције, D—*

—X—479, бр. 298). О покушају да се дигне ложа у ваздух говори у својим сећањима и Анка Кумануди (*Историјски архив Београда, МГ—XI—143/7*); *Др Јован Марјановић, Београд...*, стр. 157.

⁸⁰ АЈ, фонд 100, ф. 14—50. Из записника састанка Радног комитета... од 20. X 1941. Недић није присуствовао отварању изложбе из непознатих нам разлога, али је њу посетио 27. октобра. (*Ново време*, 28. X 1941).

⁸¹ „*Donauszeitung*“, бр. 85, 21. X 1941.

⁸² *Ново време*, 23. X 1941.

⁸³ *Обнова, Ново време*, 23. X 1941.

⁸⁴ *Ново време*, 24. X 1941; *Стјепан Милинчевић, Хроника мога времена, Београд 1955*, стр. 76—77.

⁸⁵ *Стјепан Милинчевић, н.д.*, стр. 78.

⁸⁶ *Исто*, н.д, стр. 79—81; *Ново време*, 17, 19, 22, 24, 26, 30. X 1, 2, 10. XI; 23. XII 1941; *Обнова*, 18, 20, 22, 23, 24, 30. X; *Наша борба*, 26. X 1941; *Понедељак*, 3. XI 1941.

⁸⁷ *Исто*.

⁸⁸ *Ново време*, 17. X 1941.

⁸⁹ *Обнова*, 20. I 1942. Из интервјуа дописника листа са др Лазаром Прокићем.

⁹⁰ *Исто*.

⁹¹ АВИИ, фонд Пропагандно одељење „Ј“ (Пр. Абт. „Со“), к. Д866, бр. 86/6, 89/6, 90/6. Сви плакати су имали ознаку Крајскомандатуре са немачким потписом: „*Offsetdrucke Beren Belgrad, Op. A C*“ — и наводи се у колико је примерака плакат штампан.

⁹² *Обнова*, 20. I 1942.

⁹³ *Обнова*, 20. I 1942; *Бранислав Божовић, У непријатељском табору, Београд, 1965*, стр. 124.

⁹⁴ *Ново време*, 23. XII 1941.

⁹⁵ *Обнова*, 19. I 1942.

⁹⁶ *Обнова*, 15. XI 1941.

⁹⁷ *Обнова*, 20. I 1942.

⁹⁸ *Обнова*, 19. I 1942.

⁹⁹ *Обнова*, 20. I 1942; *Ново време*, 1. XI 1941, 23. XII 1941.

¹⁰⁰ АВИИ, фонд НДХ, 235—29/2—91—91а. Извештај оружничког Крилног заповедништва из Земуна. (Докуменат без датума, писан је вероватно после 25. X). Део документа у коме се говори о изложби има наслов: *Протухрватске намјере против слободних зидара у Београду*.

¹⁰¹ *Зборник докумената и података о народно-ослободилачком рату југословенских народа*, 1, књ. 1, Београд 1949, стр. 448.

¹⁰² *Исто*, стр. 582.

¹⁰³ *Исто*. Резолуција Бемеа на извештају Турнера.

¹⁰⁴ У појединим објављеним делима дају се различити подаци о броју ухапшених талаца.

Др Јован Марјановић наводи преко 400 (Београд, стр. 181), др Андрија Раденић пише о „неколико стотина“ не прецизирајући број (Методи немачке и квислиншке страховладе у Београду 1941. године, *Годишњак града Београда*, књ. VIII, Београд 1961, стр. 359), др Венцеслав Глишић наводи цифру од 169, заснивајући свој податак на извештају генерала Бемеа заповеднику оружаних снага на Југоистоку генералу Листу (*Терор и злочини нацистичке Немачке у Србији 1941—1944, Београд 1970*, стр. 71—72). У свом дневнику, који је водио после хапшења, извршеног у ноћ на 5. новембар, и на Бањици, све док није био ослобођен 1942. године, службеник Народне банке Ненад Ивковић наводи број ухапшених од 190. (*Историјски архив Београда*, 4096/к—IX—12. Санаторијум Бањица. Конфинирани простор, рукопис). У Зборнику докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, I, књ. 1, стр. 371 (фуснота) наводи се број од око 300. На основу Књиге личних података притвореника концентрационог логора Бањица (књ. II од бр. 1001 до 1970, од 31. X до 9. XII 1941) можемо видети да у ноћ на 5. новембар 1941. године је било ухапшено 149 лица, која су била одведена те ноћи у логор на Бањицу (*Историјски архив Београда*, II књига личних података притвореника Концентрационог логора Бањица..., стр. 39—70).

¹⁰⁵ *Историјски архив Београда*, 4096/к—IX—12. Ненад Ивковић, н.д.; Бошко Костић, *За историју наших дана*, Лил 1949, стр. 65.

¹⁰⁶ *Ново време*, 6. XI 1941.

¹⁰⁷ *Обнова*, 6. XI 1941.

¹⁰⁸ *Ново време*, 20. XI 1941.

¹⁰⁹ Бошко Костић, н.д, стр. 53—64.

¹¹⁰ Исто, стр. 65.

¹¹¹ *Историјски архив Београда*, 4096/к—IX—12. Ненад Ивковић, н.д. Аутор дневника наводи и датуме када су били пуштени, Исте податке налазимо и у Књизи из концентрационог логора Бањица.

¹¹² *АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17.

¹¹³ Исто, ф. 15. Упитник за масоне.

¹¹⁴ Први је Упитник добио 7. XI 1941, судија Касационог суда у Београду др Владимир Белајчић; 9. XI га је добио редован професор Београдског универзитета, декан Ветеринарског факултета Илија Ђуричић. Још раније, 2. XI, на основу добијене анкете-упитника био је саслушан санитарски референт Среза врачарског у првом очном одељењу Државне болнице др Божа Ђ. Милошевић. Последња изјава на основу Упитника је била дата јануара 1943. од стране професора женске реалне гимназије у Нишу Миленка Марковића. (*АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17).

¹¹⁵ Таквих је била већина. (*АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17.)

¹¹⁶ Чедомир А. Аранђеловић, Будислав Цвијановић, др Никола Чепинац, др Михајло

Чубински, др Иван Ђаја, др Србислав Ђонић, Илија Ђуричић и др. (*АЈ, фонд 100*, ф. 15).

¹¹⁷ Др Владимир Белајчић, Љубомир Хофмановић, инж. Љубомир М. Марковић, Љубомир Ђ. Милошевић, Виктор Новак, Хасан Н. Ребац и др. (*АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17).

¹¹⁸ *АВИИ, Нда*, 50—22/4—1—6. Документ највероватније потиче из времена новембра—децембра 1941. године.

¹¹⁹ Судија Касационог суда у Београду др В. Белајчић отпуштен је 23. XI 1941, судија Апелационог суда у Београду Душан Јанковић отпуштен је 15. IV 1942, судија Среског суда у Београду Душан Живковић отпуштен је 14. IV 1942, судија Округног суда у Петровграду Славко Игњић отпуштен је 15. IV 1942. Били су отпуштени, такође, и судија Округног суда у Ђуприји Славко Јаковљевић, судија Округног суда у Пожаревцу Радован Здравковић, старешина Државног тужилаштва у Панчеву Михаило Ђемовић и др. (*АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17).

¹²⁰ Доцент Економско-комерцијалне високе школе Симеон Бабић отпуштен је 3. XII 1942; учитељи Голенишчев-Кутузов и Милан Пајевић, а такође и вајар и учитељ III мушке гимназије Ристо Стијовић отпуштени су са посла без права запошљавања (*АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17).

¹²¹ Љубомир Дуканац, адвокат, Димитрије Ђурић, службеник Народне банке, и др. (Исто).

¹²² Препис решења Председништва Министарског савета 26. новембра 1941. био је достављен ректору Универзитета од стране Министарства просвете, а 2. децембра исте године Ректорат је доставио препис одлуке деканима Филозофског, Правног, Медицинског, Техничког, Пољопривредно-шумарског и Ветеринарског факултета (*Архив СР Србије, фонд Београдски универзитет, Ректорат*, бр. 7383(41)).

¹²³ *Архив СР Србије, фонд Министарства просвете* (несређено). Допис је под бр. II Стр. пов. бр. 351/41. Без датума и потписа.

¹²⁴ *АЈ, фонд 100*, ф. 17. Допис Т. Динића Одељењу за пропаганду при председништву владе. Пов. бр. 937 од 11. IX 1942; Допис Т. Динића Министарству просвете од 11. IX 1942.

¹²⁵ Исто. Допис министра пољопривреде и исхране Б. Кујунџића председнику Министарског савета армијском генералу Милану Ђ. Недићу Пов. бр. 21. од 26. V 1942.

¹²⁶ Исто, Исти истом.

¹²⁷ *АЈ, фонд 100*, ф. 17. Писмо команданта Лепеничког одреда Војводе Боже Лепеничког Цеки Ђорђевићу од 20. XI 1941.

¹²⁸ *АЈ, фонд 100*, ф. 15, 16, 17.

¹²⁹ *АЈ, фонд микрофилмоване грађе из Националног архива у Вашингтону, Микрофилм*, Т. 71, Р-5, сн. 398530—398534, Бр. док. 01053/43 тајно I(04).

¹³⁰ Према непотпуним подацима, у заробљеништву су били и бивши припадници ма-